

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ ve FIRAT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ÇEVRE MÜHENDİSLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRME (ÇED) KAVRAMININ TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİM
SÜRECİNİN İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Ensar Ömer ÇETİN

AĞUSTOS 2021

ÇEVRE MÜHENDİSLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRME (ÇED) KAVRAMININ TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİM
SÜRECİNİN İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hazırlayan
Ensar Ömer ÇETİN

Danışman
Doç. Dr. Edip AVŞAR

Jüri Üyeleri
Doç. Dr. Kadir ÖZDEMİR
Doç. Dr. Edip AVŞAR
Doç. Dr. Zehra ŞAPÇI AYAS

AĞUSTOS 2021

ONAY

Ensar Ömer ÇETİN tarafından hazırlanan “Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Kavramının Türkiye’deki Gelişim Sürecinin İncelenmesi ve Değerlendirmesi” adlı tez çalışması 06/08/2021 tarihinde yapılan sınavla aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. Kadir ÖZDEMİR

(Başkan)

Doç. Dr. Edip AVŞAR

(Danışman)

Doç. Dr. Zehra ŞAPÇI AYAS

(Üye)

_____

_____

_____

Bu tezin kabulü, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .../.../...gün ve .../... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zeki ARGUNHAN
Enstitü Müdürü

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ETİK BEYANI

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre hazırlamış olduğum “**Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Kavramının Türkiye’deki Gelişim Sürecinin İncelenmesi ve Değerlendirmesi**” adlı tezimin özgün bir çalışma olduğunu, tez hazırlanırken tüm aşamalarda bilimsel etik ilkelerine uygun davrandığımı, tez kapsamında sunulan tüm verileri bilimsel etik ilkelerine uygun elde ettiğimi, tezde faydalandığım tüm eserlere atıf yaptığımı ve kaynaklar kısmında bu eserleri gösterdiğimi beyan ederim. ....../....../2021

Ensar Ömer ÇETİN

ÖZET

ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRME (ÇED) KAVRAMININ TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİM SÜRECİNİN İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Ensar Ömer ÇETİN

Yüksek Lisans Tezi

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Edip AVŞAR

Ağustos 2021, 42 Sayfa

Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) süreci, çevre sorunlarını tespit etme ve sorunların çözümünde en önemli ve önleyici yaklaşımlardan biridir. Mevzuat gereği çevre sorunlarına neden olabilecek tüm faaliyetler için kurum, kuruluş, işletmeler Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Raporu hazırlamakla yükümlüdür. Bu yükümlülükle amaç çevre sorunlarını ortadan kaldırmak ya da en aza indirmektir. Yapılan bu çalışmada 1993-2020 yılları arasında Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) yönetmelikleri ve bu yönetmeliklerde yapılan revizyonlar incelenmiştir. Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) sürecinin daha etkin ve hızlı ilerlemesi için önerilerde bulunulmuştur. 1993'ten günümüze olan sayısal veriler ışığında değerlendirmeler yapılmış ve sürecin daha iyiye gitmesi için analizler yapılmıştır. Yönetmeliklerde yapılan değişikliklerle beraber Avrupa Birliği (AB) standartlarına uyum olup olmadığı da irdelenmiştir. ÇED sürecinin daha iyi işlemesi için sorunların önceden tespit edilip, giderilmesi gerekir. Böylece zaman-maliyet açısından avantaj sağlanmış olur. Ülkemizin ÇED süreci ile ilgili temel hedefi, ülke ihtiyaçlarının gerçekçi bir şekilde karşılamak olmalıdır. Ülkemizde prosedür kısmında herhangi bir sıkıntı yaşanmazken, uygulama aşamalarında sıkıntıların çok olması dikkat çekmektedir. Bunlara ek olarak, olaylara bütüncül bakılarak sorunları tamamen ortadan kaldırmak amaçlanmalıdır.

Anahtar kelimeler: Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), Gelişim Süreçleri, Mevzuat

ABSTRACT

INVESTIGATION AND EVALUATION OF THE ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT (EIA) CONCEPT DEVELOPMENT PROCESS IN TURKEY

Ensar Ömer ÇETİN

Master Thesis

Bitlis Eren University Graduate Education Institute

Department of Environmental Engineering

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Edip AVŞAR

August 2021, 42 pages

The Environmental Impact Assessment (EIA) process is one of the most important and preventive approaches in identifying and solving environmental problems. In accordance with the legislation, institutions, organizations and enterprises are obliged to prepare an Environmental Impact Assessment (EIA) Report for all activities that may cause environmental problems. The purpose with this obligation is to eliminate or minimize environmental problems. In this study, the Environmental Impact Assessment (EIA) regulations and the revisions made in these regulations between 1993 and 2020 were examined. Suggestions have been made for more effective and rapid progress of the Environmental Impact Assessment (EIA) process. Evaluations have been made in the light of numerical data since 1993 and analyzes have been made to improve the process. With the changes made in the regulations, it was also examined whether it is in compliance with the European Union (EU) standards. In order for the EIA process to work better, problems should be identified and resolved in advance. Thus, an advantage is obtained in terms of time-cost. The main objective of our country regarding the EIA process should be to meet the country's needs in a realistic way. While there is no problem in the procedural part in our country, it is noteworthy that there are many problems in the implementation phases. In addition to these, it should be aimed to completely eliminate the problems by looking at the events holistically.

Keywords: Environmental Impact Assessment (EIA), Development Processes, Legislation

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmasının her aşamasında; her tŸrlŸ bilgi, birikim, deneyim ve yardımlarını esirgemeyen değerli danıőmanım Doç. Dr. Edip AVŞAR'a teőekkŸr ederim. Uzun ve zorlu olan bu yolda daima arayıp rahatsız ettiğin ve her zaman ulaőabildięim değerli ağabeyim Ahmet UğUR'a sonsuz teőekkŸr ederim.

Hem ağabeyim hem dayım olan Abdullah AKSOY'a ve manevi kardeőim olan Ahmet ŐEN'e bu sŸrete bana sŸrekli destek oldukları ve yanımda oldukları için teőekkŸr ederim.

“Hayatın çeşitli gŸlŸklerine karşı Ÿ Őey hediye edilmiştir: Ÿmit, GŸlmek ve Uyku” diyen Immanuel KANT'a ve tŸm bunları yanlarında yapabildiğim ailemin her bir ferdine Ÿzellikle de her sŸzŸnŸn, her bakıőının ve duruőunun benim için çok bŸyŸk anlam ifade ettiği değerli babam Metin ÇETİN'e beni bu gŸnlere getirdiği için teőekkŸrŸ bir borç bilirim.

ÖNSÖZ

Sanayi devrimi ile artan talep yoğun bir arzı da beraberinde getirmiştir. Sınırsız olmayan kaynaklar ve tahmin edildiği kadar büyük olmayan dünyamız bu hızlı üretim hareketi ile birlikte hızla kirlenmeye başlamıştır. Bu kirliliğin sonuçları çevresel ekosistemleri etkileyen ve ölümlere neden olan olaylar şeklinde tarihte yerini almıştır. Yaşanarak öğrenilen bu süreç kirliliğin önlenmesi, önlenemiyorsa azaltılması hususlarının önemini ortaya çıkarmıştır. Buradan hareketle çevresel etki değerlendirme (ÇED) kavramı ortaya çıkmıştır. ÇED çevresel etkileri önemli olan yatırımların yapılmadan önce değerlendirilerek inşaat, işletme ve işletme sonrasını aşamalarının değerlendirilerek yapılıp yapılmamasına karar verilen bir değerlendirme sürecini oluşturmaktadır.

Yapılan tez çalışmasında ülkemizde ilk ortaya çıktığı günden günümüze kadar ÇED süreci değerlendirilmiş ve süreçte yapılan yönetmeliksel değişiklikler irdelenmiştir.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
1.GİRİŞ	1
1.1. ÇED'in Tarihçesi ve Gelişimi.....	2
1.2. Çevresel Etki Değerlendirmesinin (ÇED) Dünyadaki Gelişimi.....	3
2.MATERYAL VE YÖNTEM	5
3.BULGULAR	7
3.1. Çevresel Etki Değerlendirmesinin (ÇED) Türkiye'deki Gelişimi.....	7
3.2. 1993 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği.....	8
3.3. 1997 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği.....	9
3.3.1. 1999 Yılı Yönetmelik Değişikliği.....	11
3.3.2. 2000 Yılı Yönetmelik Değişikliği.....	11
3.4. 2002 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği.....	13
3.5. 2003 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği.....	16
3.5.1. 2004 Yılı Yönetmelik Değişikliği.....	19
3.6. 2008 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği.....	20
3.6.1. 2009 Yılı Yönetmelik Değişikliği.....	21
3.6.2. 2011 Yılı Yönetmelik Değişikliği.....	21
3.7. 2013 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği.....	22
3.8. 2014 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği.....	23
3.8.1. 2016 Yılı Yönetmelik Değişikliği.....	24
3.8.2. 2017 Yılı Yönetmelik Değişikliği.....	25
3.8.3. 2018 Yılı Yönetmelik Değişikliği.....	27
3.8.4. 2019 Yılı Yönetmelik Değişikliği.....	27
3.9. Avrupa Birliği Uyum Sürecinde ÇED.....	31

3.10. Türkiye’de İstatistiki Olarak ÇED.....	33
4.SONUÇ VE ÖNERİLER	36
5.KAYNAKLAR.....	39
ÖZGEÇMİŞ	42

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>ŞEKİL</u>	<u>Sayfa</u>
2.1. 1993-2020 yılları arası Mevzuat ve yapılan değişiklikler.....	6
3.1. 1993-2020 yılları arası ÇED kararları.....	8
3.2. 1993 ÇED Yönetmeliği ve ÖN-ÇED süreçleri akış şeması.....	10
3.3. 1999 ÇED Yönetmeliği ve ÖN-ÇED süreçleri akış şeması.....	12
3.4. 2002 ÇED Yönetmeliği ve ÖN-ÇED süreçleri akış şeması.....	16
3.5. 2003 ÇED Yönetmeliği akış şeması.....	18
3.6. 2018 ÇED Yönetmeliği akış şeması.....	31
3.7. ÇED olumlu kararlarının sektörel dağılımı.....	34
3.8. ÇED gerekli değildir kararlarının sektörel dağılımı.....	35

ÇİZELGELER DİZİNİ

ÇİZELGE

Sayfa

1.1. ÇED yönetmeliklerinin çeşitli ülkelerde uygulanmaya başlanma tarihleri.....4

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
İDK	İnceleme Değerlendirme Kurulu
NEPA	Ulusal Çevre Korunması Kanunu
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı

1. GİRİŞ

Çevresel Etki Değerlendirmesine (ÇED) ilişkin birçok kaynakta birden çok tanıma rastlamak mümkündür. Bu tanımlarda farklılıkların çok olmasının yanı sıra benzerliklerde vurgulanmaktadır. Bu tanımlardan birkaçına aşağıda değinilmiştir.

“Çevresel Etki Değerlendirmesi, yapılan herhangi faaliyet neticesinde oluşabilecek çevre sorunlarının henüz ortaya çıkmadan gerekli görülen tedbirlerin alınmasını amaçlayan bir yaklaşımdır” [1].

“Çevresel Etki Değerlendirmesi, çevrenin tahrip olmasına neden olabilecek faaliyetler hakkında gerekli görülen projenin hazırlanmasından sonra bahse konu olan projenin hem karar aşamasında hem de gerçekleştirilmesi halinde inşaat aşaması, faaliyet aşaması ve faaliyetin sonlandırılmasından sonra da devam eden uzunca bir çalışma sürecidir” [2].

“Gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin esas amacı kısa vadede sanayinin gelişmesiyle beraber hızlı bir gelişim sürecidir. Bu hızlı sürecin beraberinde getirdiği olumsuz etkiler çevre ve doğa üzerinde tahrip gücü yüksek etkiler bırakmaktadır ve etkileri de yeterince tartışılmamaktadır. Sürdürülebilir çevre politikasını hedefleyen planlamalar ve yaklaşımlar arasında birden çok ülkede etkin bir şekilde kullanılan Çevresel Etki Değerlendirme sürecidir” [3].

“Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) uygulamaları, doğada ve çevrede oluşan ve oluşabilecek sorunların çözümü için önleyici yaklaşım olarak görülmektedir. ÇED Raporu hazırlama zorunluluğu doğada ve çevrede tahrip oluşturacak büyüklükteki her türlü faaliyet için Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği gereğince tüm kurum kuruluş ve işletmelere zorunlu kılınmıştır. Bu yasal zorunluluktan ötürü yapılan her türlü faaliyette çevre yararı gözetilecektir” [4].

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere bunlarının tamamının uzlaştığı temel nokta Çevresel Etki Değerlendirmesinin öncelikle faaliyet öncesinde oluşan ve inşaat sürecinde etkilerin gözlemlenmeye başlanması, faaliyet son bulduktan sonra da devam edecek bir izleme ve değerlendirme süreci olacaktır.

Ülkelerin gelişmesiyle artan sanayileşme çevre ve doğa üzerinde oluşturduğu tahribat önceden yeterince tartışılmamaktaydı. Çevre ve doğada oluşan olumsuz etkiler ortaya çıkıp arttıktan sonra alınan önlemler ise çoğu zaman yetersiz kalıyor. Böylece gelecekte çevre ve doğa da oluşabilecek olumsuz etkileri en aza indirmek ve ortadan kaldırmak için ÇED gibi düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde çoğu ülkede bir değerlendirme yöntemi olan Çevresel Etki Değerlendirmesi, hangi alanda uygulanırsa uygulansın değişmeyecek basamaklar vardır.

Eleme: ÇED sürecinde Eleme kriteri gerekli görülen yerlerde ÇED Raporu hazırlanacak veya hazırlanmayacak projeleri birbirinden ayırt etmek için yapılan bir süreçtir. Buradaki temel amaç,

projedeki faaliyet ve faaliyetin çevre üzerindeki tahrip etkisini ve çevre açısından önemli olup olmadığına göre Çevresel Etki Değerlendirme sürecine dahil edilip edilmemesine yarayan karar aşamasıdır. Böylece hem proje sahibi hem de süreçten sorumlu kurum/kuruluşun zaman-maliyet açısından bir kayıp yaşamasını önlemektir [5].

Kapsama: Farklı yerlerde yapılacak çeşitli faaliyetler için hazırlanması gereken ÇED Raporları neleri kapsamalı ve içerikleri neler olmalı? ÇED sürecine dahil edilecek faaliyetler hangileridir? gibi önemli soruların cevapları Eleme basamağında kendine cevap bulurken, Farklı yerlerde yapılacak çeşitli faaliyetler için hazırlanması gereken ÇED Raporlarının içerik bakımından neleri kapsamalı ve ne olmalıdır? Sorusunun cevabı ÇED sürecine dahil olan Kapsama basamağın cevap bulmaktadır [6].

İzleme: Çevresel Etki Değerlendirme sürecinin en son basamağıdır. Bilimsel bir doküman olan ÇED Raporu bunun yanı sıra içerisinde bazı önemli taahhütler bulundurur. Rapor içinde bulunan bu taahhütlerin yerine getirilip getirilmemesi izleme sürecinde kontrol edilir. İzleme basamağında, diğer basamaklarda olduğu gibi kullanılacak belirli bir bilimsel yöntem bulunmamaktadır. Bu süreç başlı başına ülkenin teknik, ekonomik ve politik düzenine göre şekillendirilir.

Türkiye’de 1993 yılından günümüze dek yapılan mevzuatlar ve bu mevzuatların değişimi hakkında yapılan bu tez çalışmasında genel amaç; mevzuatların değerlendirilip irdelenmesidir. Tüm mevzuatları içerisinde barındıran bu çalışma, günümüze dek izlenen yollar, yapılan çalışmalar, mevzuata uygun veya aykırı yapılan tüm çalışmaları içerisinde bulundurarak genel bir değerlendirme olarak sunulmuştur. Buradaki temel amaç, Türkiye’nin çevre konusunda daha iyiye nasıl gideceği ve nasıl daha iyi olacağı konularında bilgi sahibi olmaktır. Her bir mevzuat tek tek irdelenip değerlendirilerek günümüz şartlarında sürdürülebilir bir çevre elde edebilmek için içerisinde öneriler barındırmaktadır.

1.1. ÇED’in Tarihçesi ve Gelişimi

Çevresel Etki Değerlendirmesinin gelişimi, dünyanın gelişimi ve çevre konularının gelişimiyle beraber olmuştur. 1900’lü yılların ortalarında başlayan çevre sorunları dikkat çeken seviyeye ulaştığı için kurum ve kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, ulusal-uluslararası kuruluşlar farklı bilim dalları çevre üzerine çalışmalar yapmaya başlamıştır.

1950’li yıllarda giderek artan çevre koruma bilincinin nedeni çevre üzerinde tahrip oluşturabilecek çeşitli çalışmaların araştırılması ve ekonomik olarak bu süreçlerin çevre ve

bileşenlerinin de dahil etme çabalarına başlanmasıdır. Bir faaliyetin çevreye olası etkilerini sistemli olarak izleyip inceleyen çevre yönetimi araçlarından olan ÇED bu süreçte gündeme gelmektedir [3].

Sanayinin gelişmesiyle beraber ülkelerin öngördükleri çevre politikaları, çevre de büyük sorunların oluşmasına neden olmuştur ve beraberinde oluşan sorunların giderilmesi hem çok pahalı hem de teknolojik bakımdan çözümü çok zor olan seviyelere ulaşmıştır. Bu sorunlarla beraber, çevreye karşı daha duyarlı olunması gereği tüm dünya tarafından kabul görmüştür [2].

1.2. Çevresel Etki Değerlendirmesinin (ÇED) Dünyadaki Gelişimi

Çevresel Etki Değerlendirmesini ilk kez yasalaştıran ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. 1969'da yürürlüğe konan NEPA (Ulusal Çevre Korunması Kanunu) isimli yasa ile ABD'de yapılan bütün büyük projeler ÇED Raporu hazırlama yükümlülüğü getirilmiştir [7]. ABD'den sonra ÇED'i kendi mevzuatına alan ülkelerin tamamı NEPA'yı örnek almış ve birebir kopyalamışlardır. ÇED sonraki yıllarda, uluslararası kurum ve kuruluşların mevcut gündeminde yer almış, karar metinleri ve sonraki süreçte uluslararası sözleşmelerde de yer almıştır.

Çalışmalar genel olarak izlendiği zaman iki çeşit yaklaşım olduğu görülmektedir. İlk yaklaşım, ABD'nin yol gösterici olarak öncülük ettiği yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, yeni bir kanun çıkarılarak yeni bir bakanlık kurularak ÇED zorunlulukları yerine getirilmektedir. Farklı ülkelerde ABD'den bağımsız olmayarak rastlanan ikinci yaklaşım ise yeni yasa ve kurumların kurulmamasının gerektiği düşünülmektedir. Eldeki bazı yasa değişikliklerinden sonra doğanın korunması gerektiği yaklaşım düşünülmektedir. Bu iki yönetime bakıldığı zaman ABD tipi yaklaşım başlarda çok daha iyi görünmektedir. Barajlar, nükleer santraller, petrol boru hatları ve büyük projelerin tamamının mahkemelere takılması bu yaklaşımın sıkıntıları olduğunun kanıtıdır. Böylece çevreyi korumayı amaçlayan kuruluş ve projeyi veren kuruluş için uzun ve masraflı bir yol olmasına neden olmaktadır. Avrupa tipi olan ikinci yaklaşımda ise bakanlıklar birbirinden bağımsız ve ayrı olmadığı için çekişmeler daha az olacak, mahkemelere daha az iş düşecek böylece çevrenin korunması daha başarılı bir şekilde gerçekleştirilecektir [7]. ÇED yönetmeliklerinin çeşitli ülkelerde uygulanmaya başlanma tarihleri çizelge 2.1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1.1. ÇED Yönetmeliklerinin Çeşitli Ülkelerde Uygulanmaya Başlanma Tarihleri
[2].

Ülke	Yıl	Ülke	Yıl
ABD	1970	İngiltere	1988
Kanada	1973	İspanya	1988
Almanya	1975	Polonya	1990
Fransa	1976	Yunanistan	1990
Lüksemburg	1978	Çekya	1991
İtalya	1985	Belçika	1992
Portekiz	1987	Türkiye	1993

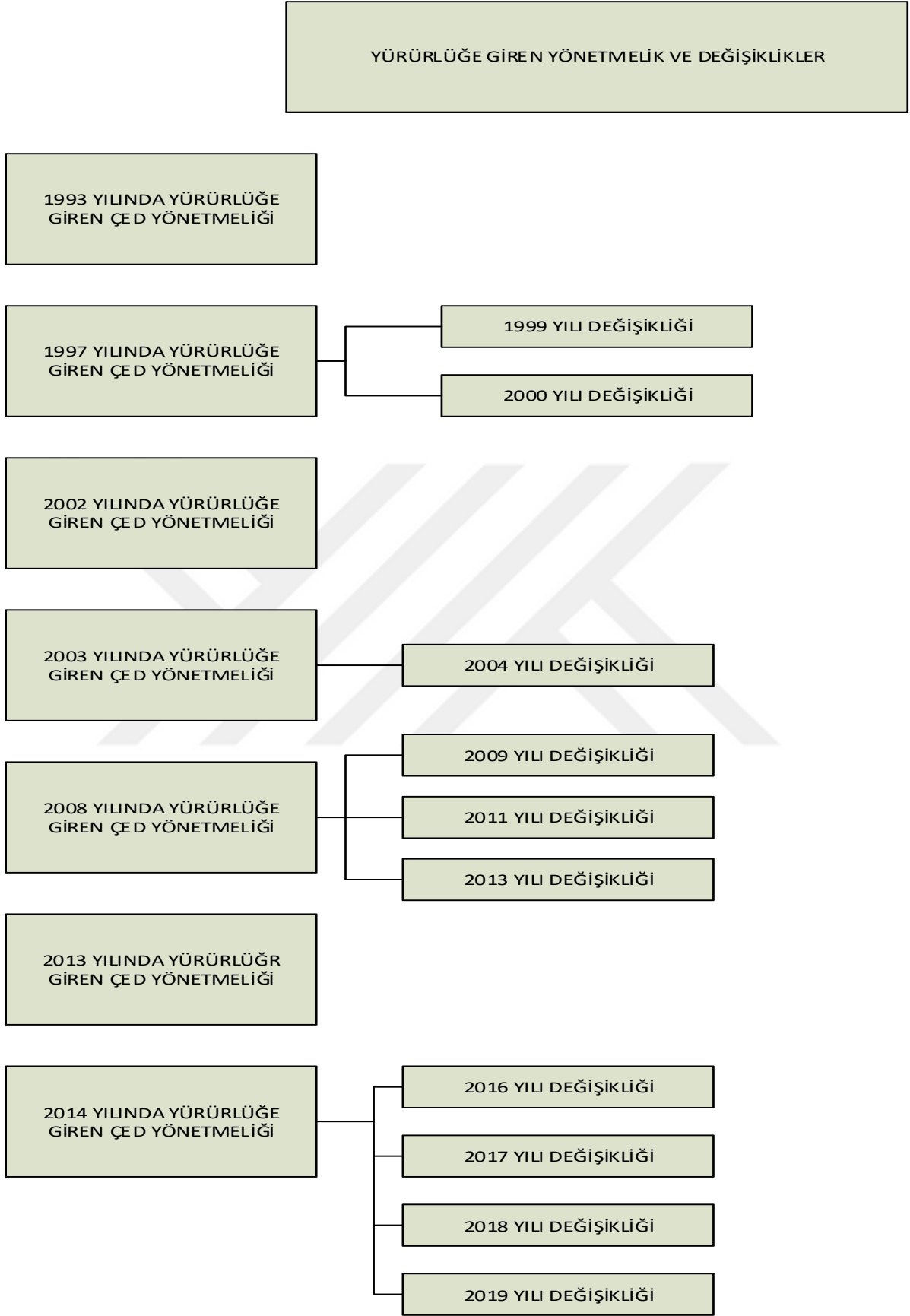
ÇED özetten de anlaşılacağı üzere, en başta tek bir yöntem olan maliyet-fayda yönteminin geliştirilmesiyle birlikte zamanla farklı bilim dalları, farklı yöntemler ve farklı tekniklerin esas alındığı geniş kapsamlı bir uygulama halini almıştır. Bundaki en büyük etken, dünya genelinde yapılan çevre yönetim stratejilerinde yapılan başlıca büyük değişimlerdir. Daha önce çevrenin kalkınması için yapılan etki-tepki stratejisi kabul edilmiş, bu strateji çevrede oluşan sorunların ortaya çıktıktan sonra giderilmesi yolu tercih edilmiştir[2]. Çevre sorunlarının gitgide artması sonucunda, çevre yönetiminde bir diğer strateji olan tahmin ve önleme stratejisine yönelim olmuştur. Bu stratejinin asıl amacı sorunun önceden tahmin edilip, oluşmadan ortadan kaldırılmasıdır. “Tahmin ve önleme” Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nca 1987’de yayınlanan “Ortak Geleceğimiz” raporunda yer almasından ötürü dünyaca ulaşılmaması hedef olarak görülen sürdürülebilir kalkınma stratejisi bakımından çok önemli bir nokta haline gelmiştir. ÇED’in sürdürülebilir kalkınma açısından önemli bir çevre yönetimi olabilmesinde tahmin ve önleme stratejisi çok önemli bir yere sahiptir [7].

5 Haziran 1972’de Stockholm’de yapılan “İnsan ve Çevre” konferansının bildirgesinde “Dünyanın farklı bölgelerinden git gide sıkıntılı boyutlara ulaşmakta olan çevresel sorunlar tüm dünyayı etkileyecek hale geldiği, tüm dünyanın bu ortak soruna beraber ve koordineli bir şekilde çalışarak ortak çözüm üretmek gerektiği” vurgusu yapılmıştır. Böylece UNEP (United Nations Environmental Program – Birleşmiş Milletler Çevre Programı) kurulup, gelişime açık ülkelerin ÇED uygulamaları için çözüm odaklı tekniklerin geliştirilmesi amaçlanmıştır [4].

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Yapılan çalışma kapsamında Türkiye’de ÇED sürecinin geçirdiği değişiklikleri irdelemek amacıyla arşiv çalışması yapılarak günümüze kadar yayınlanan tüm mevzuat incelenmiştir. Bütün yönetmeliklerde yapılan değişiklikler ve revizyonlar resmi gazetelerden derlenmiş, incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Çevresel Etki Değerlendirmesi Mevzuatı kapsamında Avrupa Birliği uyum süreci değerlendirilmiştir ve uyum sürecinde nasıl bir metod izleneceği hakkında öneriler sunulmuştur. Türkiye de ÇED süreci kapsamında incelenen projelerle ilgili veriler değerlendirilerek grafikler haline getirilmiştir ve temel olarak değerlendirilmiştir. Mevzuatın 1993-2020 yılları arasında değişimi şekil 2.1’de kapsamlı bir şekilde gösterilmiştir. Tez çalışması üç temel basamaktan oluşmuştur. Bu basamaklar; mevzuatların derlenmesi, incelenmesi ve sonuçlarının değerlendirmesidir.

Derlenen her bir mevzuat incelenerek, mevzuatın yapıldığı tarihten günümüze dek gelişmeler ışığında takip edilmiş olup sonuçları günümüze uyarlanarak neticelendirilmiştir. Süreçsel bir inceleme ve değerlendirme olan bu çalışma, Çevresel Etki Değerlendirme sürecinin iyileştirilmesi ve aynı zamanda; Türkiye’nin dünya standartlarını nasıl yakalayacağı konusunda bir ön çalışmadır.

Şekil 2.1. 1993-2020 yılları arası Mevzuat ve yapılan değişiklikler.

3. BULGULAR

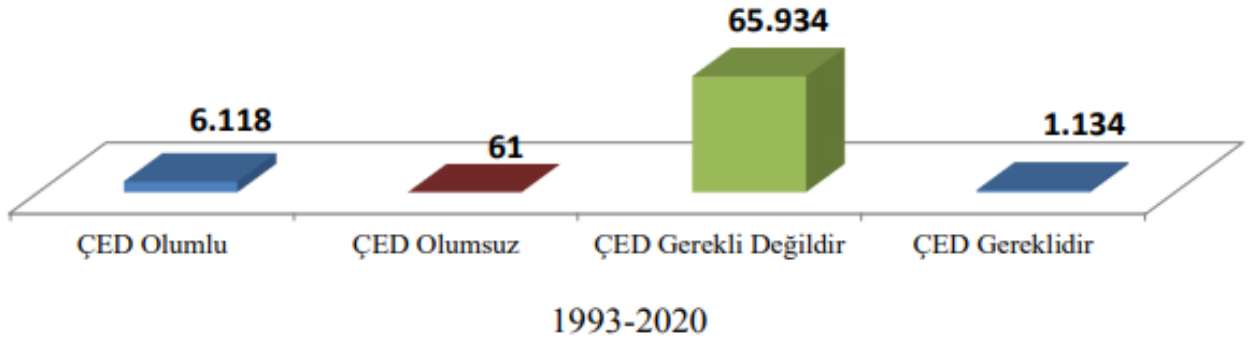
3.1. Çevresel Etki Değerlendirmesinin (ÇED) Türkiye’deki Gelişimi

Ülkemizde uluslararası gelişmelerin sonucu olarak, çevre politikaları konusunda bir gelişim göstermiştir. Gelişmiş ülkelerin politikaları sonucu ortaya çıkan çevre sorunları ile daha ileri bir süreçte karşılaşan Türkiye, çevre konusunda uygulamaları bir politika haline getirmesi de sancılı bir süreç geçirerek geç süreçte gerçekleştirmiştir. Türkiye’nin çevresel ilke ve düzenlemeleri özümsemesinde, üye olunan uluslararası kuruluşların önemi büyüktür. Kontrol edilemeyen ekonomik etkinliklerin, daha çok büyüme odaklı politikaların çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak ve ortadan kaldırmak için denenen uluslararası yöntem ve teknikler Türkiye’de de uygulanmaya başlanmıştır. Çevresel Etki Değerlendirmesi, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de kabul gören ve kurumsal temelleri hazırlandıktan sonra uygulanmaya başlanmıştır [8].

Ülkemizde çevre sorunlarının giderek artması ve gündemdeki yerini sürekli koruması nedeniyle Çevresel Etki Değerlendirmesi süreciyle alakalı ilk yasal düzenleme 11 Ağustos 1983’te yürürlüğe konan 2872 sayılı Çevre Kanunudur. Bu kanunda belirtilen madde 10 şöyledir: “Yapılması planlanan faaliyetlerin çevre sorunlarına neden olabilecek kurum/kuruluşlar ÇED Raporu hazırlamakla yükümlüdürler. Hazırlanan raporda çevre üzerinde oluşabilecek bütün etkiler göz önünde tutularak çevrenin tahrip edilmesine neden olacak atıkların hangi şekilde zararsızlaştırılacağı konusunda gerekli tedbirlerin alınması belirlenir.” Bu Çevre Kanununun kabulünden yaklaşık on yıl sonra 7 Şubat 1993 tarihinde ilk ÇED yönetmeliği 21489 sayılı Remi Gazetede yayımlanarak yürürlükteki yerini almıştır. Bunu takiben 1997, 2002, 2003, 2004, 2008, 2013 ve 2014 yılında birçok kez değişikliklere gidilmiş toplamda 7 değişikliğe uğramıştır [9].

ÇED İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü tarafından kayıt altına alınan 1993-2021 yılları arası bakanlığa yapılan ÇED başvurularının 65.934’ü için ÇED gerekli değildir kararı verilirken 1134’i için ÇED gereklidir kararı çıkmıştır. Bu nedenle ÇED uygulamalarının hukuki olarak zorunlu olmasından ötürü sağlanan muafiyetlerin hiç az olmadığı görülmektedir. Aynı dönem için ÇED olumlu kararı verilen 6.118 karar varken, ÇED olumsuz kararı çıkan 61 başvuru bulunmaktadır. 1993-2020 yılları arasında verilen ÇED kararları şekil 3.1’de gösterilmiştir. Yukarıda verilen kararlar değerlendirildiğinde çevreyi koruma hedefinin, ekonomik hedeflerin gölgesinde kaldığı kanısını pekiştirmektedir. Bu durum çevrenin korunması ve geliştirilmesi için önemli bir stratejiyi işlevsiz hale getirmektedir.

ÇED KARARLARI

Şekil 3.1 1993-2020 yılları arası ÇED kararları [10].

3.2. 1993 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği

Çevresel Etki Değerlendirmesi ile ilgili Türkiye’de yapılan ilk yönetmektir. 7 Şubat 1993 tarihinde, 21489 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe konmuştur. Yürürlüğe konan ilk ÇED yönetmeliği olmakla beraber kendinden sonraki yönetmeliklere de öncülük etmiş ve bir temel oluşturma açısından oldukça önemlidir [11].

Eleme süreci olan ilk basamakta değerlendirilecek faaliyetler sektör olarak bir ayırım gözetilerek seçilecektir, faaliyetlerin kapasitelerine göre ayrıştırılma yöntemi bu yönetmelikte uygulanmaya başlanmıştır. Yapılması düşünülen faaliyetin yapılacağı alanın özelliği önemli bir husustur. “Hassas Yöre” tanımı, faaliyetin yapılacağı alanı değerlendirmek bakımından önemlidir. Faaliyetin kurulacağı alanın kirlilik oluşturma kapasitesinden ziyade hassas yöre içinde olup olmamasına göre elemeye tabi tutulmuştur.

Yönetmelik kapsamında ÖN ÇED işleyişinin kapsama basamağında kirletici yük bakımından daha az olan faaliyetler için basitliği dikkatleri çekmektedir. Aynı zamanda ÖN ÇED uygulanacak faaliyetlerin herhangi bir rapor hazırlamasına gerek duyulmamıştır. Karar mercileri, bu projeleri yönetmeliğin EK-4’te yer alan “Ön Araştırma Kontrol Listesine” göre değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Yapılan değerlendirmeler neticesinde iki karara ulaşılabilmekteydi: “Çevresel Etkiler Önemlidir” veya “Çevresel Etkiler Önemsizdir”. Buna göre “Çevresel Etkiler Önemlidir” kararı alınan faaliyetle için ÇED raporu hazırlama zorunluluğu varken “Çevresel Etkiler Önemsizdir” kararı alınan faaliyetler için ÇED raporu hazırlama zorunluluğu yoktur ve EK-4’te yer alan tabloyu bir değerlendirme yeterli görülmüştür.

Bu yönetmeliğin asıl amacı madde 1’de şu şekilde belirtilmiştir: “Yapılması planlanan faaliyetlerin neticesinde çevre üzerinde tahrip oluşturabilecek olanlar için tüm etkilerin daha önceden belirlenip detaylıca değerlendirilmesi, tespiti yapılmış veya yapılacak olan olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması kaldırılamıyor olsa bile en aza indirgenmesi gerektiğidir. ÇED sürecinde uyulması gereken idari ve teknik esasların düzenlenmesidir” [11].

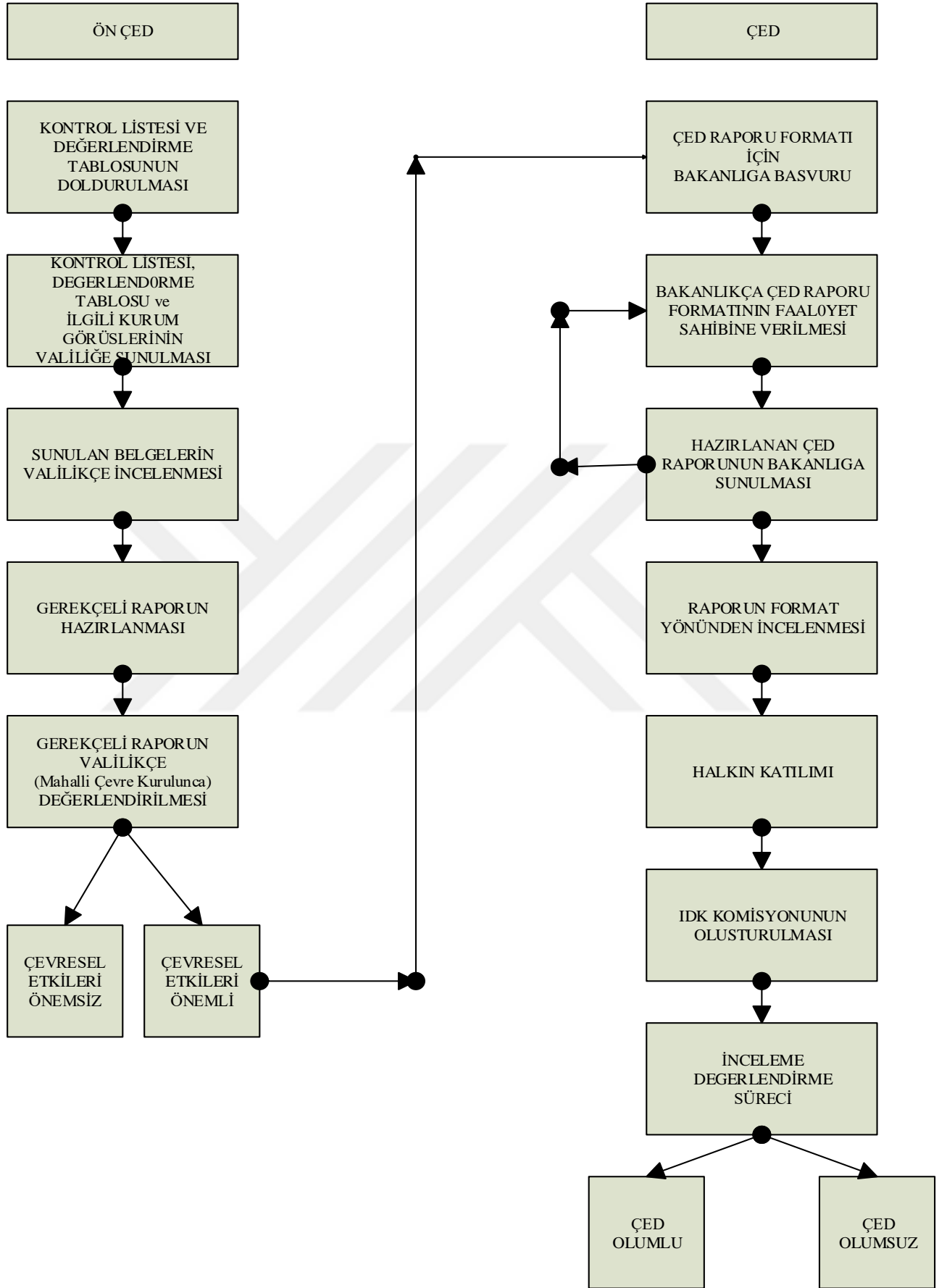
Kendinden sonra yürürlüğe girmiş birkaç yönetmelikle kıyaslandığında basit bir işleyişinin olduğu ve dar kapsamlı olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında diğer yönetmeliklerde olduğu gibi üç temel basamaktan oluşmaktadır. ÖN ÇED-ÇED işleyiş şeması şekil 3.2’deki gibidir.

3.3. 1997 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği

İlk kez 1993 yılında yürürlüğe giren ÇED yönetmeliğini takiben 23 Haziran 1997 tarihinde, 23028 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Oluşan yeni ÇED yönetmeliği daha geniş ve kapsamlı bir hale gelmiştir[12].

Yayımlanan 1997 yılı ÇED yönetmeliğinin amacı 1. madde de şu şekilde belirtilmiştir: “Yönetmelik amacı; yapılması planlanan faaliyetin, yönetmelik kapsamında çevrede oluşturabileceği tüm etkilerin belirlenip değerlendirilmesi ve aynı zamanda tespiti yapılan olumsuz etkileri önlemek için Çevresel Etki Değerlendirilmesi süreci dahilinde uyulacak idari ve teknik usul ve esasları düzenlemektir.” [12].

1993 yönetmeliğiyle kıyaslandığında göze çarpan ilk değişiklik, amaç maddesinin içerisinde yer alan alternatiflerin değerlendirilmesi hükmünün yer almamasıdır. 1993 yönetmeliğinde alternatiflerin değerlendirilmesi hükmü ana amaçlardan biriyken 1997 yönetmeliğinde bu anlayışa yer verilmemiştir. Bu iki yönetmelik kıyas edildiğinde 1997 yönetmeliğindeki Tarama ve Kapsamlaştırma basamaklarının gayet kapsamlı ve oldukça detaylı olduğu görülmektedir. İlk yönetmelik olan 1993 yönetmeliğinde sadece sektöre göre Eleme basamağı yapılırken, 1997 yönetmeliğinde Eleme süreci için kapasite ayrımı da önemli bir kriter haline gelmiştir. Bu yönetmelikteki en önemli değişiklik ise ÖN ÇED’e tabi faaliyetler için de rapor hazırlama hükümlülüğüne getirilmiştir. Önceki yönetmelikte olduğu gibi bu yönetmelikte de ÖN ÇED sonucundaki değerlendirmede karar olarak “Çevresel Etkiler Önemlidir” veya “Çevresel Etkiler Önemsizdir” çıkabilmektedir, ancak 1993 yönetmeliğinde yer alan “Hassas Yöre” tanımına bu yönetmelikte yer verilmemiştir. Buradan anlaşılacağı üzere, projenin kurulacağı arazinin özelliği eleme sürecinde dikkate alınacak kriterler arasında değildir.

Şekil 3.2. 1993 ÇED Yönetmeliği ÇED ve ÖN-ÇED Süreçleri Akış Şeması.

Bir önceki yönetmelikte eleme basamağında yer alan projenin yapılacağı alan ve sektör göz önünde tutulurken, bu yönetmelikte sektör ve kapasiteye göre ayırım yapılmaktadır. 1997 yönetmeliğiyle birlikte ÇED ve ÖN ÇED raporlarının hazırlanması profesyonel ekiplere bırakılmaya başlanmış ve değerlendirme süreçleri uzamıştır. Değerlendirme süreçlerinin uzaması yeni bir sektör oluşumuna neden olmuş böylece ÇED büroları yaygın hale gelmiştir.

3.3.1. 1999 Yılı Yönetmelik Değişikliği

Bu olayları ışığında, 12.08.1999 tarih ve 23784 sayılı Resmi Gazetede “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği Uyarınca Rapor Hazırlayacak Olanlara Yeterlik Belgesi Verilmesine İlişkin Tebliğ” yönetmelikteki yerini almış ve rapor hazırlayan kurum, kuruluş, işletmelere yönelik yeni yenilikler yapılmıştır. Bu yönetmelikte yer alan ÇED ve ÖN ÇED süreçlerinin şemasına Şekil 3.3’te yer verilmiştir.

Bu yönetmelikle ilgili olarak 1999 yılında yapılan güncelleme de ise yönetmeliğin 4. maddesinde bulunan "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Görüşü" ve "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumsuz Görüşü" kavramlar yeni halini almıştır.

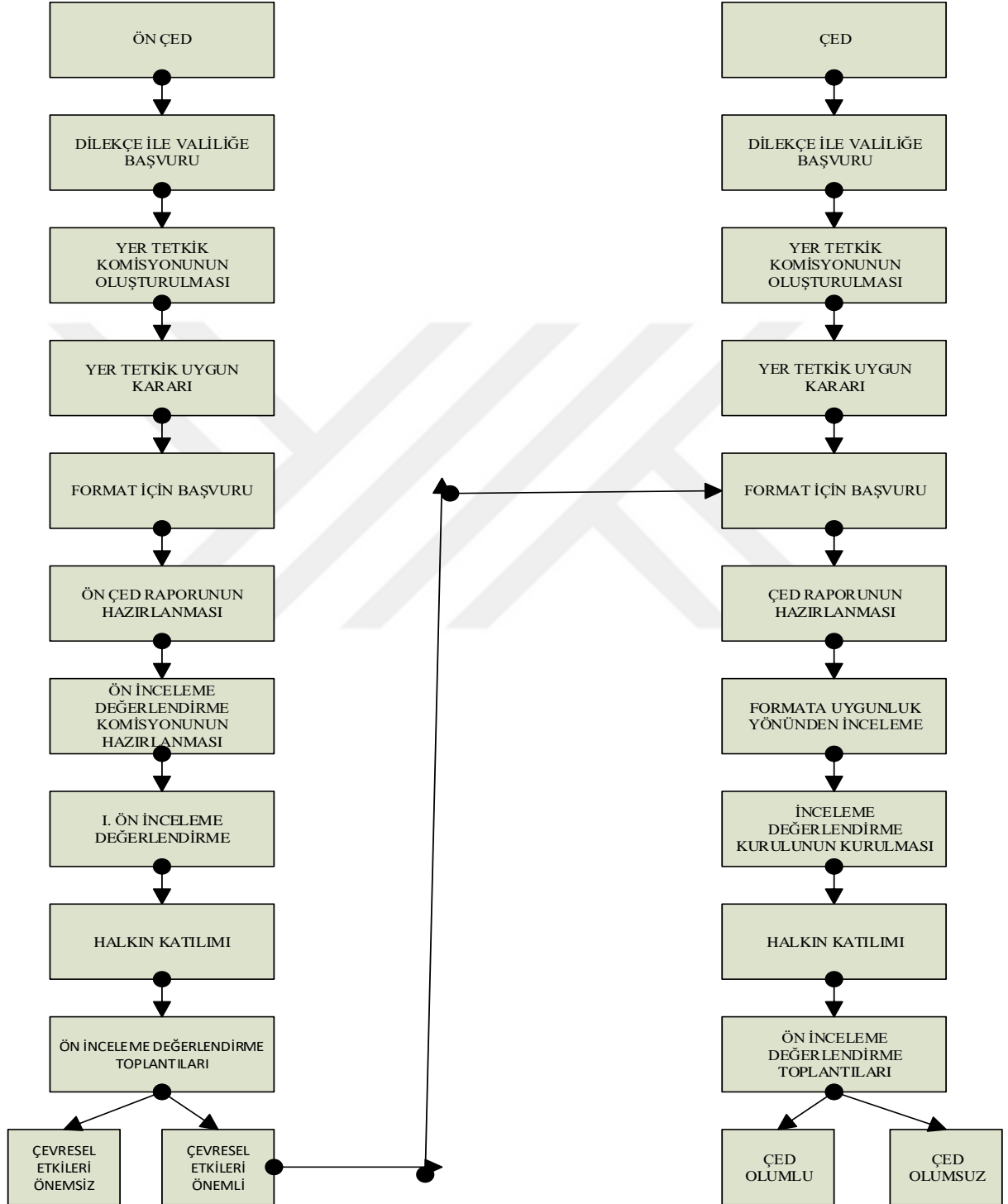
Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararı: İnceleme Değerlendirme Komisyonunca yapılan değerlendirme sonuçları esas olacak şekilde yapılan faaliyetlerin çevrede oluşturacağı olumsuz etki bulunmadığı veya faaliyet öncesinde alınacak tedbirlerin sonucu oluşacak etkileri ilgili mevzuat ve bilimsel yöntemlere göre kabul görür düzeyde olduğu tespiti halinde, ÇED Raporuna tabi faaliyetler için faaliyetin gerçekleşmesi konusunda bir sakınca görülmediği bakanlık kararıdır.

Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumsuz Kararı: İnceleme Değerlendirme Komisyonunca tarafından değerlendirmeler sonucu esas alınarak yapılacak olan faaliyetin çevrede oluşturacağı olumsuz etkiler oluşturacağı veya faaliyetin yapılmasında sakınca olabileceği ÇED Raporuna tabi faaliyetler için verilen bakanlık kararıdır [13].

3.3.2. 2000 Yılı Yönetmelik Değişikliği

2000 yılında 28. maddenin birinci maddesinden sonra gelmek üzere bir madde daha eklenmiştir. Yapılan faaliyetin üretim aşamasına geçmesi halinde, üretime geçtiğini belgelemesi şartıyla Yönetmelikçe belirtilen zorunlulukları yerine getirmelerine karşın bir defaya mahsus olacak şekilde ve aynı zamanda bakanlığın da uygun görünmesi kaidesiyle yeteri kadar sürenin verilebileceği denmiştir. Buna ek olarak, belirtilen süre içerisinde belirtilen zorunluluklar gerçekleştirilmediği takdirde, faaliyetin bulunduğu ilin en büyük mülki amiri tarafından

durdurulabilir denmiştir. Böylece yapılan faaliyetlerin bağlayıcılığı konusunda bir kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır [14]. 1999 yılı ÇED Yönetmeliği ÇED ve ÖN-ÇED süreçleri akış şeması şekil 3.3'te gösterilmiştir.

Şekil 3.3. 1999 ÇED Yönetmeliği ÇED ve ÖN-ÇED Süreçleri Akış Şeması.

3.4. 2002 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği

Avrupa Birliği uyum süreci için önemli bir rol olan ÇED konusunda sürekli olarak bir iyileşme ve gelişme kat etmek zorunda olan Türkiye, dönemsel olarak ÇED yönetmeliklerinde değişikliklere gitmiştir. Bu sonuçlar neticesinde Çevre Bakanlığı, 1997 yönetmeliğinden sonra 6 Haziran 2002 yılında 24666 sayılı Resmi Gazetede yeni ÇED yönetmeliğini yayımlamıştır [15].

Yayımlanan 2002 yılı ÇED yönetmeliğinin amacı 1. madde de şu şekilde belirtilmiştir: “Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinde uyulacak idari ve teknik usul ve esasları düzenlemektir.”

2002 yönetmeliğinde olup, önceki yönetmeliklerde olmayan “Çevresel Etki Değerlendirmesi sisteminin, çevre yönetimi konusunda daha geniş ve aktif bir şekilde uygulanabilmesi aynı zamanda kurumsal yapının daha kuvvetli hale gelmesi için gerekli görülen eğitim çalışmalarını içerisinde barındırır.” maddesi yer almıştır. Bu maddenin yönetmelikte yer almasıyla birlikte, ÇED üzerine verilecek eğitim, projeye ilgili olan tarafların kurumsal kapasitenin kuvvetli bir hale gelmesi ve aynı zamanda da Bakanlığa görevlerin yüklendiği açık bir şekilde görülmektedir.

2002 yönetmeliğinde yer alan Tanımlar ve Kısaltmalar da diğer iki yönetmeliklere göre farklılıklar barındırır. Bundan önceki yönetmeliklerde yer almayan “Çevresel Etki Değerlendirmesi Süreci” kavramının tanımı bu yönetmelikte yer almıştır. Tanımı yapılacak olunursa; yapılması planlanan bir projenin ÇED sürecinin yapılması için başvuru süreciyle başlayıp işletme sonrasına dek çalışma ve işlem koşullarının uygun olduğu belirleyen süreçtir denilebilir [15]. Ayrıca ÇED ile ilgili yapılan diğer bilimsel tanımların çoğunda bu süreç yönetmelikteki belli başlı maddeleri arasında tanımı yapılabilen bir süreç olmayıp; faaliyet öncesi, inşaat safhası, işletme safhası ve işletme sonrası gibi zamanların çoğunu içinde barındıran devamlılığı olan bir süreç olarak tanımı yapılmıştır. Bunun gibi bir tanımın yapılmasındaki amaç, yatırımcı kurumların ÇED sürecinin uzunluğundan yakınmalarına neden olmuştur. Yatırımcı kurum ve kuruluşların ÇED belgesi alabilmek için bürokrasi içerisinde geçen süreden rahatsız olmaları dikkatleri çekmiştir, bundan sonraki yönetmelikte de kendini iyece belli etmektedir. Bu yönetmelikte tanımlanan Çevresel Etki Değerlendirme süreci değildir, çünkü faaliyetlerin oluşturdukları etkiler sürekli olmakla beraber bu etkilerin sürekli ölçülüp değerlendirilmesi gerekir. Bu yönetmelik 1997 yönetmeliğiyle karşılaştırıldığında hukuka dahil metinlerin bu yönetmelikte yer alması bakımından daha üstün sayılabilmektedir.

Bunların yanı sıra, 2002 yönetmeliğinde oluşan çevresel etkinin sadece faaliyete göre değil, kurulacak olan alanın da tanımlanmasının üzerinde durulmuştur. Faaliyetin kurulacağı alan 1993 yönetmeliğinde yer alırken, 1997 yönetmeliğinde yer almamasıyla birlikte 2002 yönetmeliğinin EK-5 listesinde yer almaktadır. Bu yönetmelikte yer almasına rağmen Çevresel Etki Değerlendirme

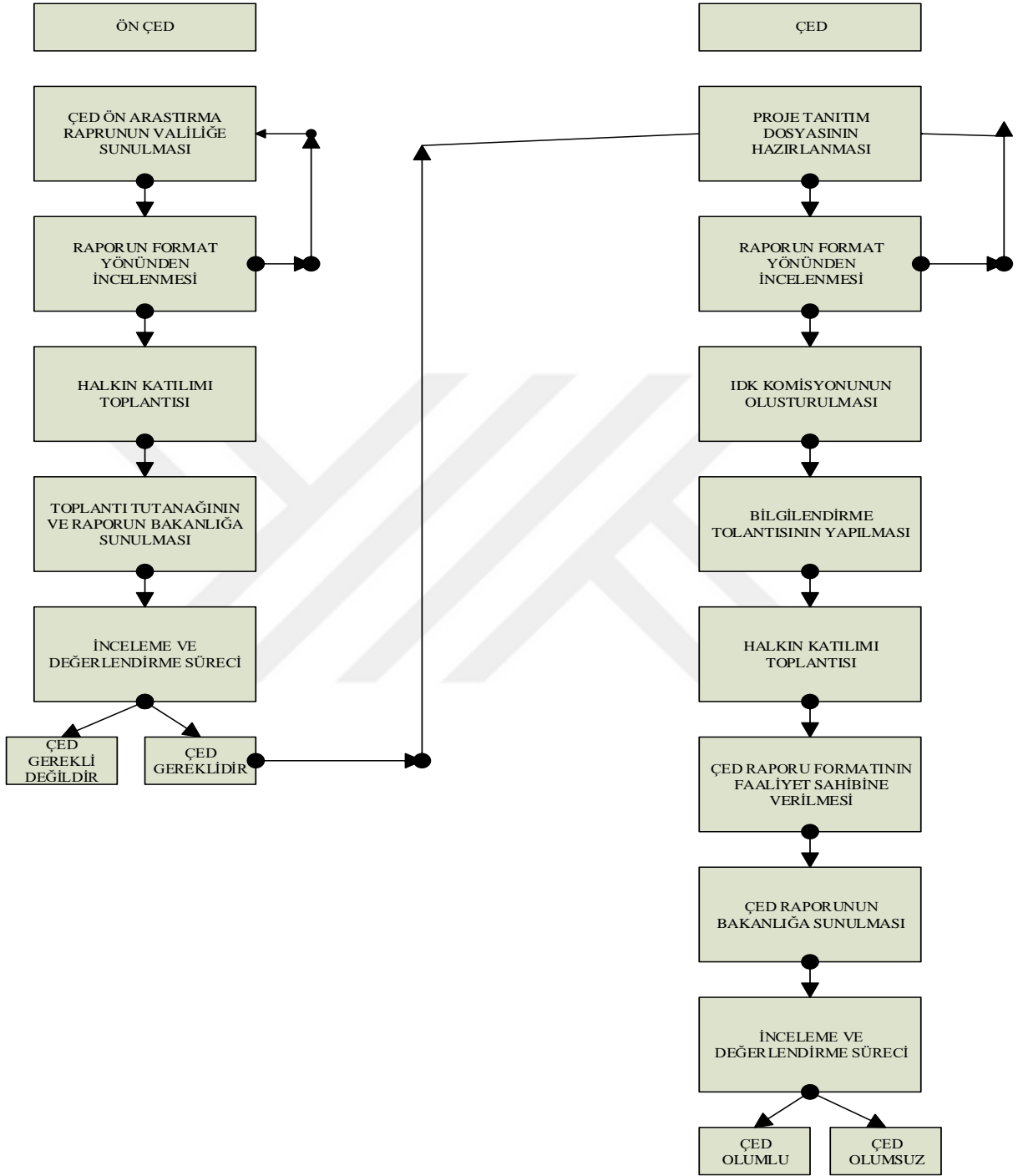
sürecinde nasıl kullanılması gerektiği veya bu alanların içinde diğer alanların nasıl değerlendirileceği yönetmelik içerisinde açık bir şekilde açıklanmamıştır. Bu yönetmelikte, bundan önceki yönetmeliklerde olduğu üzere temel üç basamak olan Eleme, Kapsama, izleme basamaklarını barındırmaktadır bu şekliyle de kendinden önce olan yönetmeliklerden farklılık göstermemektedir. 1993 yönetmeliğinde olan “Hassas Yöre” tanımına yakın olarak “Duyarlı Yörelere” tanımı kullanılmaktadır.

Bu yönetmeliği 1997 yönetmeliğinden ayıran temel öge ek listelerde görünmektedir. Avrupa Birliği Direktifi listesinin tamamı, neredeyse hiç değiştirilmeden Türkçeye çevrilmiş ek listeler oluşturularak bu yönetmeliğe eklenmiştir. Bu nedenle 2002 ÇED yönetmeliği bu yönüyle çok eleştirilmiştir. Diğer bir önemli farklılık ise, “Halkın Katılımı” safhası önceki iki yönetmelikten daha aktif bir hale gelmiştir. Halkın katılımı safhasını daha sağlam ve elle tutulabilir bir şekle getirmek için Türkiye’de bazı farklı düzenlemelere gidilmiştir. Buna örnek olarak bir önceki yönetmelik olan 1997 yönetmeliği kapsamında İnceleme Değerlendirme Komisyonu’nun ilk toplantısından sonra yapılan “Halkın Katılımı Toplantısı”, bu yönetmelikte “Bilgilendirme Toplantısından” hemen önceye alınmıştır. Böylelikle kurum görüşleri alınmadan önce veya bir değerlendirme yapılmadan önce projenin oluşumu konusunda kişiler üzerinde bir etki oluşturmadan faaliyet ile ilgili fikirlerinin alınması şeklinde teknikler göz önünde bulundurulmuştur.

Yapılan bu son yönetmelikteki önemli olan bir diğer husus, önceki yönetmelikte bulunan “Yer Tetkik Sürecine” bu yönetmelikte yer verilmemiştir. “Yer Tetkik Sürecinin” kaldırılması Valilikler ve onlara bağlı olan İl Çevre Müdürlükleri tarafından tepki toplamasına neden olmuştur. Böylece arazi kullanımı konusunda verileri elinde bulunduran belirli kurum/kuruluşlara faaliyetin yapılacağı alana dair görüş bilmesi konusunda zorunluluk getirilmiştir. Gerekli veri tabanının bulunmadığı ve veri/bilgi sisteminin gelişim göstermediği ülkemizde kararı verecek valiliklere güven sağlarken, bu yönetmelikte süreci hızlandırmak için yapılan bu yenilik sonucunda gerekli veri tabanı ve bilgi sisteminden yoksun valilikleri ağır bir yükümlülük altına koymuştur. 2002 yönetmeliğinde açıkça süreci daha hızlı hale getirmek için çevre için yapılan tanımın içeriği daha kısa bir hale getirilerek kurumlara yapılacak yatırımlar doğrultusunda görüş sorma hükümlülüğünün tamamen kaldırılması amaçlanmıştır.

1997 yönetmeliği sonucu sektör haline ÇED büroları için yeterlilik belgesi zorunluluğu kaldırılmış ve faaliyeti yapan kişi veya kurumlar belli meslek guruplarından kişileri bulmak kaydıyla ÇED raporlarını kendileri hazırlayabilmekteydiler. Yapılan bu düzenleme ÇED bürolarının yeterliliğini kaybetmiş gibi görünmesine sebep olmuş gibi görünüyor fakat bu ÇED Büroları için avantaj haline gelmiştir. Böylece ÇED bürolarının devamlı eleman buldurma yükümlülüklerinden kurtulmuştur.

2002 yönetmeliğindeki en önemli husus, ÇED sürecinin hızlanmış olması ve bununla birlikte kapsamın daralmış olmasıdır. Bu yönetmelikte yer alan ÇED ve ÖN ÇED süreçlerinin şemasına Şekil 3.4'te yer verilmiştir.

Şekil 3.4. 2002 ÇED Yönetmeliği ÇED ve ÖN-ÇED Süreçleri Akış Şeması.

3.5. 2003 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği

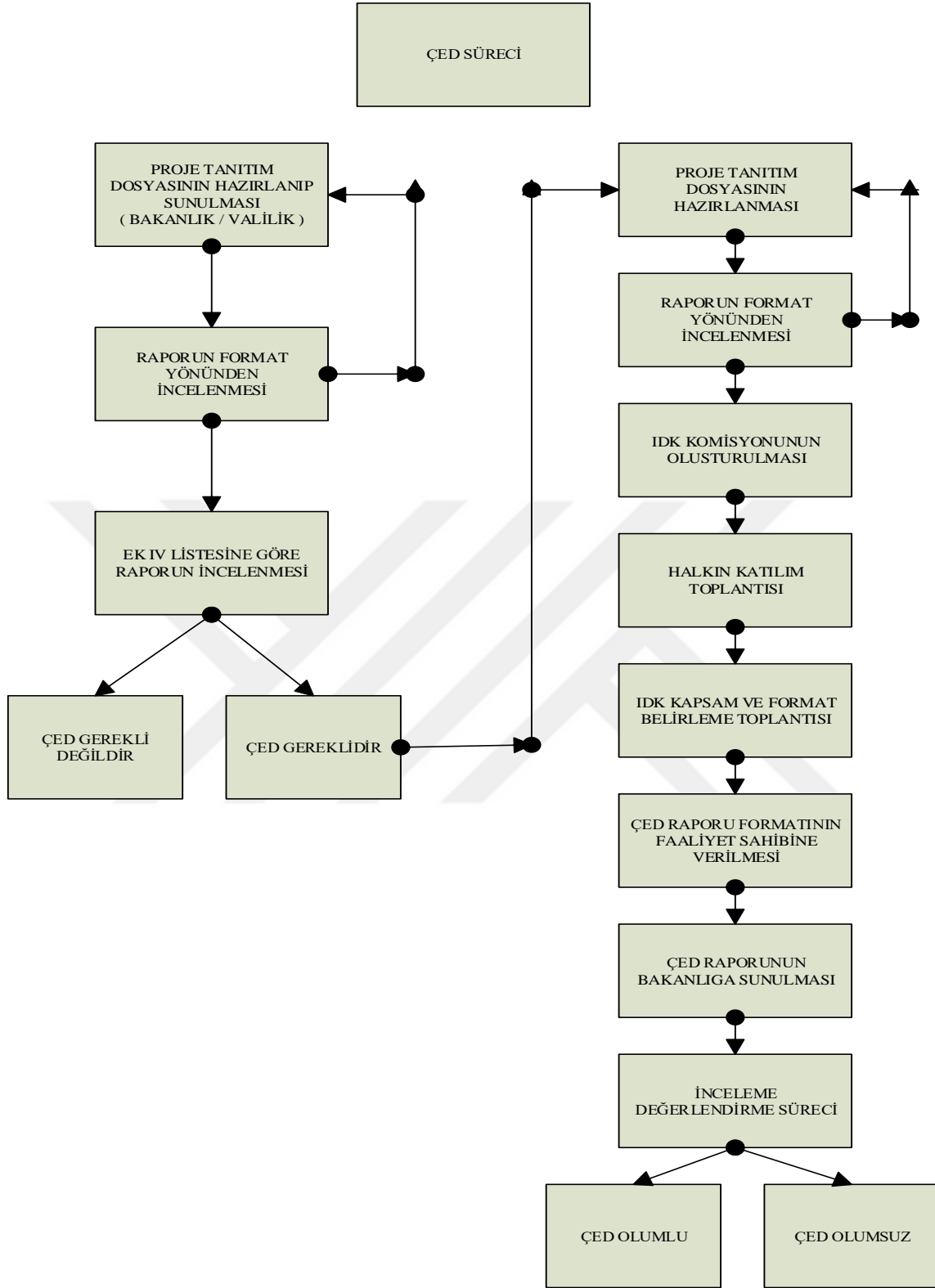
16 Aralık 2003 tarih ve 25318 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yayımlanan 2003 yılı ÇED yönetmeliğinin amacı 1. madde de şu şekilde belirtilmiştir: “Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinde uyulacak idari ve teknik usul ve esasları düzenlemektir.” [16].

Yönetmeliğin kapsamıyla ilgili 2. maddede önceki yönetmeliklerden farklı olarak “Proje Tanıtım Dosyası” ve izleme sürecinin etkin hale gelmesi amacıyla izlemeye ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

Bu yönetmelik öncelikli olarak ÇED sürecini kısaltmayı amaçlamaktadır. 2003 yönetmeliğiyle beraber, Proje Tanıtım Dosyası ÖN ÇED raporunun yerini alarak ÇED sürecine dahil olmuştur. Bu yönetmelik bu şekliyle ÇED sürecini kısaltmak amacıyla hazırlanmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere bu yönetmeliğin öncelikli amacı, ÇED sürecini daha kısa getirmektir. ÖN ÇED raporu ifadesinin yerini Proje Tanıtım Dosyası olarak değiştirilmesi basit bir isim değişikliği değil, sürecin tamamını kapsayan bir ifadedir. Proje Tanıtım Dosyası, ÖN ÇED ile kıyas edildiğinde kapsam bakımından oldukça dar bir doküman haline gelmiştir.

2003 yönetmeliğiyle beraber önceki yönetmeliklerde yer almayan başka bir rapor türü gündeme gelmiştir. Bu rapor, “Çevresel Durum Değerlendirme Raporu” adlandırılmış ve yönetmelik içerisinde “ÇED Yönetmeliği kapsamında ilgili hükümlere uymayan işletmelere geçmişte ve mevcutta yapılan faaliyetler için gerekli çevresel önlemlerin alınmasını sağlamak amacıyla hazırlanması gereken teknik bir raporu ifade etmektedir” şeklindeki tanımla ifade edilmiştir. Bu raporun kullanımıyla ilgili olarak geçici olan madde de bu yönetmelikten önce olan 1993, 1997 ve 2002 tarihli Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmelikleri hükümlerine tabi olmasına rağmen, gerekli görülen işlemleri yerine getirmemiş ve mevzuat gereği yer seçimini uygun yapan tesisler, bu yönetmelik kapsamında hükümleri yerine getirmesi durumunda ÇED raporunu bakanlığa sunar. Bakanlık sunulan raporu değerlendirmeye alır” [16].

2003 yönetmeliğinde yer alan bu hüküm; yönetmelik gereklerini yerine getirmeyen, yasal sorumluluklarını yerine getirmeyen ve genel sorumluluklardan kaçan faaliyet sahiplerine rahatlık olmuştur. Bu hükümle beraber, ÇED sürecinden farklı olarak ÇED raporu haricinde teknik bir rapor ile yasal duruma getirilmelerinin önünün açılması sağlanmıştır. Yönetmelik içerisinde yer alan bu hüküm bir nevi af sayılabilir. Bu yönetmeliğin özellikleri bakımından eleştirilebilir yanı ise; gerekli görülmesi halinde işleyiş şemasının olmaması, gerekli süreçlerin ve rapor formatının olmamasıdır. Bu yönetmelikle yenilenen ÇED süreci işleyiş şeması şekil 3.5’te verilmiştir.

Şekil 3.5. 2003 ÇED Yönetmeliği Akış Şeması.

2003 yönetmeliğiyle beraber iki farklı bakanlık olan “Çevre Bakanlığı” ve “Orman Bakanlığı” tek bir bakanlık adı altında toplanmış ve yeni adı “Çevre ve Orman Bakanlığı” olmuştur. Aynı zamanda bakanlığa verilen görev tanımlarıyla beraber ÇED süreci arasındaki ilişki ilk kez bu

yönetmelikte olmuştur. Buna en somut örnek olarak, Çevre ve Orman Bakanlığının Kuruluş Görev ve Yetkileri Hakkındaki Kanun'un 10. Maddesindeki çevre düzen ve planlarını yapma yaptırma onaylama yetkisinin bakanlığa verilmesidir. Bu yönetmelikte ÇED ve Planlama süreçleri arasında her ne kadar bir ilişki kurulmuş olsa bile, kurulan bu ilişkinin herhangi bir mantık çerçevesinde olduğuna değinilemez. Yönetmelikte de bu konuyla ilgili olarak madde 6'da "Yönetmelik kapsamında olan faaliyetler için 'Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu' veya 'Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir' kararları alınmadığı sürece bu projelere teşvik, onay, izin, yapı ve kullanım ruhsatları verilmez ve projenin herhangi bir safhasının başlanmasına izin verilmez" hükmü yer almaktadır.

Çevresel Etki Değerlendirmesi daha önceleri sadece proje kısmıyla ilgilenirken, bu yönetmelikle beraber arazi kullanımıyla ilgili kararların da verildiği bir belge haline almıştır. Bununla birlikte genel bir değerlendirme yapılmadan, proje sonuçlarının daha üst ölçekli bir yönde değerlendirilmesi önerilmektedir. Yapılan bu değerlendirmeler ışığında, hem Çevresel Etki Değerlendirmesi hem de planlama süreçlerinin genel süreç bakımından hem kaliteyi azaltan hem de mantık çerçevesi dışında olmakla dikkat çekmektedir. Bu eleştirilerin yanı sıra madde 6'da Çevresel Değerlendirme yapılacak alanlar ve Çevresel Etki Değerlendirmesi süreçlerinin birbiriyle bağlantılı olması olumlu olarak değerlendirilebilir. 2003 yönetmeliğine kadar yapılan Çevre Düzenleme Planlarının, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanırken bundan sonra yapılacak planların kararını Çevre ve Orman Bakanlığı üstlenecektir.

2003 yönetmeliği ile ilgili bir diğer olumlu taraf ise daha geniş bir süre Halkın Katılımı sürecinin sadece bir toplantı ile değil daha geniş kapsamlı olması amaçlanmıştır. Böylelikle halkın katılımını daha geniş bir süre ve daha etkin kılınmaya çalışılmıştır. Yönetmeliğin 11. maddesinin içinde bu hükme şöyle değinilmiştir: "Projenin inceleme değerlendirme sürecinin başlaması ve ÇED raporunun halkın görüşüne sunulduğu ve duyurulduğudur. Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporunu incelemek isteyenler, Bakanlık merkezinde veya İl Çevre ve Orman Müdürlüklerinde yapılan duyuruyu takiben proje ile ilgili görüş ve önerilerini Bakanlık veya Valiliğe bildirmek üzere başvuru yapabilirler. Bildirilen görüşler Bakanlık veya Valiliğe iletilir. Belirtilen görüşler komisyon tarafından değerlendirmeye alınır fakat inceleme değerlendirme sürecinin bitmesinden sonra belirtilen görüşler değerlendirmeye alınmaz" [16].

Bu yönetmelikte 'Halkın Katılımı' toplantıları dosyaya eklenmesi öngörülmemiş ve bu yönetmelik için eksiklik olarak değerlendirilebilir. ÇED raporları için halkın katılımı daha etkin bir hale getirilmiştir. Diğer yönetmeliklerde olduğu gibi bu yönetmelikte ÇED ve ÖN ÇED süreçleri iki farklı süreç olarak görülmemiştir ve bu tamamen süreci daha hızlı hale getirmek için yapılmıştır. Pratikte birçok faaliyet için kapsam gereği Proje Tanıtım Dosyası hazırlanacağı için projeler hayata

geçirilirken halkın herhangi bir görüşünün alınmaması bir nevi halkı yok sayarak projenin gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere 2003 yönetmeliğinde düşünülen taraf yatırımcılar olmuş, sürecin daha kısa bir hal alması için rapor kalitesinden ve halkın katılımından ödün verilmiştir.

2003 yönetmeliğinde faaliyetler çevresel etkilerine göre değil, hükümetin öncelikli planlarına göre tasarlanmıştır. Toplumun birçok kesimi tarafından eleştirilen bu yönetmelik, diğer yönetmelikler kıyaslandığında çevre kaygısı açısından geriye doğru bir adım olarak değerlendirilmiştir.

3.5.1. 2004 Yılı Yönetmelik Değişikliği

Bu yönetmeliği takiben 2004 yılında Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 18 inci maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Proje sahibi veya yetkili temsilcisi, "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" veya "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararını aldıktan sonra ilgili mevzuat uyarınca aldığı diğer izin ve ruhsatlar ile yatırımın başlangıç, inşaat, işletme ve işletme sonrası dönemlerine ilişkin izleme raporlarını valiliğe iletmekle yükümlüdür. Valilik halkı bilgilendirir ve Bakanlığa bilgi verir" [17]. Alınan bu kararlar beraber halkın katılımı biraz daha ön plana çıkarılmaya çalışılmış ve projenin izleme kısmının üzerinde biraz daha durulmuştur.

Aynı tarih ve sayılı resmi gazetede yapılan bir diğer revizyon ise geçici 3. madde üzerinde olmuştur.

"7/2/1993 tarihli ve 21489 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinden önce uygulama projeleri onaylanmış, çevre mevzuatı ve ilgili diğer mevzuat uyarınca yetkili mercilerden izin, ruhsat veya onay ya da kamulaştırma kararı alınmış, yatırım programına alınmış, mevzi imar planları onaylanmış projelere, bu tarihten önce üretim ve/veya işletmeye başladığı belgelenen faaliyetlere 9/8/1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu ve ilgili diğer yönetmeliklerde alınması gereken izinler saklı kalmak kaydıyla bu Yönetmelik hükümleri uygulanmaz." Bu maddenin getirdiği kolaylık ise faaliyet sahibine olmuştur. Bundan önceki tarihlerde başlanan faaliyetlerin Çevre Kanunu ve ilgili diğer yönetmeliklerde alınması gereken izinler bu madde sayesinde tekrar alınmasına gerek kalmamıştır ve faaliyetin devam etmesi noktasında proje sahibine kolaylık sağlanmıştır [17].

3.6. 2008 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği

17 Temmuz 2008 tarihli 26939 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş, kendinden önceki yönetmeliğe göre temel farklılıklar taşımamaktadır. Madde 4'e Tanım ve Kısaltmalar ile ilgili "Çevresel etki değerlendirmesi genel formatı", "Halk", "Halkın katılımı toplantısı", "İlgili halk", "Çevresel etki değerlendirmesi başvuru dosyası" gibi ciddi tanımların eklendiği görülmektedir. 2003 yönetmeliğinin 6. maddesinde bulunan ve daha önceki yönetmelikler için af niteliğinde bulunan "Çevresel Durum Değerlendirme Raporu" tanımının çıkarıldığı görülmektedir. Daha önceki yönetmeliklerde bulunan "Çevre", "Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)" ve "Çevresel Etki Değerlendirmesi Süreci" tanımları için yapılan yanlışlıklar, bu yönetmelikte de aynı şekilde tekrarlanmaktadır [18].

Kavram olarak "Çevre" birden çok farklı yayında bilimsel olarak tanımlanırken ÇED yönetmeliğinde, 2872 sayılı Çevre Kanunu'ndaki şekliyle tanımlanmaktadır. 2003 yönetmeliğinde yer alamayan "Halkın katılımı toplantısı", "Halk" ve "İlgili halk" tanımları bu yönetmelikte tekrardan yerini almıştır. Bir önceki yönetmelikte "Yöre halkı" olarak kullanılan terim, bu yönetmeliğin 9. maddesinde "Halkın katılımı toplantısı" konu başlığı olarak kullanılmıştır. İlgili Halk ifadesi için tanım olarak "Gerçekleştirilmesi planlanan projeden etkilenen veya etkilenmesi muhtemel olan halk" ifadesi kullanılmıştır. ÇED'e tabi projeler için de yönetmeliğin 6. maddesi gereği Çevresel Etki Değerlendirmesi Başvuru Dosyası hazırlama zorunluluğu getirilmiştir. Önceki yönetmelikte ise EK-I kapsamında yer alan faaliyetler için doğrudan Çevresel Etki Değerlendirme Raporu hazırlanmasını gerektirmekteydi. EK-II Listesindeki faaliyetler için hazırlanan Proje Tanıtım Dosyaları "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gereklidir" kararı alması halinde Çevresel Etki Değerlendirmesi Başvuru Dosyası olarak kabul görecektir. Önceki yönetmelikte "EK-II'ye tabi projeler" tanımının yerine bu yönetmelikte "Seçme Eleme Kriterlerine tabi projeler" tanımının yer aldığı görülmektedir. Önceki yönetmelikle temel bakımdan değişiklikler olduğu söylenemez, sadece birkaç şekilsel değişiklik mevcuttur. Her iki yönetmelikte de "Seçme Eleme Kriterleri Uygulanacak Projeler Listesi" EK-II listesinde yerini almaktadır. Yapılan bir diğer önemli değişiklik ise madde 6 da bulunan ÇED Olumlu veya ÇED Gerekli Değildir kararları alınmadığı müddetçe projeler ihale edilemez hükmüdür. Bu şekilde madde 6'nın hükmü güçlendirilmiştir. ÇED'e tabi olan projeler için yapılması düşünülen kapasite artışları yönetmeliğin kapsamına alınmıştır. Böylelikle Çevresel Etki Değerlendirmesine dahil projeler için kapasite arttırarak mevzuatın dışında kalmayı hedefleyen projelerin önüne geçilmek amaçlanmıştır.

Bu yönetmelikte ÇED'in başlaması ve komisyonun kurulması dışında 2003 yönetmeliğinde yer almayan nadir değişikliklerden biri 8. madde de bulunan Çevresel etki değerlendirmesi sürecine

katılımcı artırımını sağlamak yönünde yapılan değişikliktir. Aynı zamanda madde 9’da tarifi yapılan halkın katılımı toplantısının nasıl yapılacağı hakkında hükümlerde bir önceki yönetmelikte “Yöre Halkı” tanımının yerine “İlgili Halkın” tanımının getirilmesidir. Aynı zamanda toplantı ilan tarihinin üç günden on güne çıkarılması dışında yönetmeliğin temelini etkileyen önemli bir değişikliğe denk gelinmemiştir.

3.6.1. 2009 Yılı Yönetmelik Değişikliği

2009 ve 2011 yıllarında yapılan revizyonda ise geçici 3. madde şu şekilde değişikliğe gidilmiştir. Üretim aşamasına geçtiği belgeyle belirlenen projelere, gerekli yerlerden izin ve onay almış projeler bu yönetmelik kapsamında EK-I’e tabi olanlar için 2015, EK-II’ye tabi olanlar için 2014 yılına değin yatırıma başlamış projelere Çevre Kanunu ve ilgili diğer yönetmeliklerde alınması gereken izinler saklı kalmak kaydıyla bu Yönetmelik hükümleri uygulanmaz” şeklinde değişikliğe gidilmiştir. Yönetmeliğe eklenen bu maddeyle beraber proje sahiplerinin faaliyete başlanması konusunda kolaylık sağlanmak amaçlanmıştır [19].

3.6.2. 2011 Yılı Yönetmelik Değişikliği

30 Haziran 2011 tarihli 27980 sayılı resmi gazetede yayımlanan revizyonda madde 14, 18, 19 ve 21’de değişiklikler yapılmıştır. Yönetmeliğinin 14 üncü maddesinin birinci ve ikinci fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 1’de komisyon tarafından sonuçlandırılan Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu halkın görüş ve önerilerini almak üzere İl Çevre ve Orman Müdürlüğünde ve Bakanlıkta on işgünü süresinde görüşe açılır. Bakanlığın karar alma sürecinde bu görüşler de dikkate alınır. Halktan gelen görüşler çerçevesinde rapor içeriğinin gerekli eksikliklerinin tamamlanmasını, ek çalışmalar yapılmasını ya da İnceleme ve Değerlendirme Komisyonunun yeniden toplanmasını talep edebilir. Sonuç olarak elde edilen Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu beş işgünü içerisinde Bakanlığa sunulur.

Madde 2’de ise: Bakanlığın, komisyonca hazırlanan rapor doğrultusunda yapılacak çalışmaları ve halkın görüşlerini dikkate alarak beş işgünü içinde proje için "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" ya da "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumsuz" kararı verir. Verilen karar doğrultusunda hem proje sahibine hem de ilgili görülen kurumlara karar yazılı olarak teslim edilir. Valilik, alınan kararın içeriğini, karara esas gerekçeleri ile şartlarını ve halkın görüş ve önerilerinin Nihai Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporuna yansıtıldığını uygun yöntem

ve araçlarla halka duyurur. Bu sayede projenin faaliyete geçirilmeden önce halkın katılımı daha da pekiştirilerek durum değerlendirilmesinde halkın katılımı ön plana çıkarılmak hedeflenmektedir [20].

Aynı yönetmeliğin 18 inci maddesinin 3. fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 3 Proje sahibi veya yetkili temsilcisi "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" kararını aldıktan sonra yatırımın başlangıç, inşaat dönemine ilişkin izleme raporlarını Bakanlığa iletmekle yükümlüdür. Proje sahibi veya yetkili temsilcisi, "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" veya "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararını aldıktan sonra projede yapılacak Yönetmeliğe tabii değişiklikleri Valiliğe iletmekle yükümlüdür." Bu maddenin temelinde yatan prensip, projenin takibinin yapılması ve izleme safhasının değerlendirilmesidir.

Yönetmeliğin 19 uncu maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" kararı alınmaksızın başlanan faaliyetler Bakanlıkça, "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararı alınmaksızın başlanan faaliyetler ise ilin en büyük amiri tarafından süre verilmeksizin durdurulur ve "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" ya da "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararı alınmadıkça yatırıma ilişkin durdurma kararı kaldırılmaz. 2872 sayılı Çevre Kanununun ilgili hükümlerine göre işlem tesis edilir. Bu maddenin asıl amacı, hukuken aykırı yapılan faaliyetlerin önüne geçmek ve sürecin hukuka uygun bir şekilde yapılması amaçlanmaktadır.

Yönetmeliğin 21 inci maddesinde yapılan değişiklik, projenin el değiştirmesi halinde sürecin devam edebilmesi için yapılması gerekenler konusuna değinilmiştir. Projenin herhangi bir nedenden dolayı sahibinin değişmesi durumunda yeni sahibi; devirle ilgili bilgi ve belgelerin tasdikli suretini, taahhütname ve imza sirkülerini bir dilekçe ekinde Bakanlığa veya Valiliğe bildirmesi zorunluluğu getirilmiştir [20].

3.7. 2013 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği

3 Ekim 2013 tarih ve 28784 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren bu yönetmelikte diğer yönetmeliklerden ayrı olarak yapılacak tüm işlemler elektronik ortama taşınmıştır. Bu yönetmeliği diğer yönetmelikler ayıran en büyük özellik elektronik ortamda başvuru yapılması için gereken düzenlemelere yer verilmiştir. 2013 tarihli ÇED yönetmeliği EK-I ve EK-II listelerindeki değişiklikler bakımından diğer yönetmeliklerden farklılık göstermektedir. Başlıca farklılıklar arasında muafiyet kapsamına alınacak olan projeler genişletilmiştir bunun yanı sıra belli büyük projeler de denetimden muaf tutulmuştur. Bu yönetmelikte göze çarpan bir diğer ve önemli yenilik ise 1997'den önce kamu yatırım programına alınıp 2013 tarihiyle beraber planlama süreci

geçmiş ve üretim veya işletmeye başlamış projeler ÇED kapsamı dışına alınmıştır. Bir diğer geçici madde olan madde 3'te ise ÇED yönetmeliğinin ilk yayım tarihi 1993'ten önce üretime ve/veya işletmeye başladığı belgelenen projeler Çevresel Etki Değerlendirmesi kapsamı dışında tutulmuştur. Böylece kamu projeleri dışında olan projelerin muafiyet tarihleri Çevresel Etki Değerlendirmesi yönetmeliğinin ilk yayım tarihi olan 1993 yılına alınmıştır [21].

2013 yönetmeliğinin madde 26'sı kapsamında petrol, doğalgaz, maden, kaya gazı ve jeotermal arama projeleri için de ÇED raporu zorunluluğu getirilmiştir. Bu yönetmeliğin temel değişikliklerinden birisi de 8. maddede bulunan ÇED süreci başlaması ve komisyonun oluşturulmasıdır. Buna örnek olarak iptal kararı verilen bir ÇED yönetmeliğinde; proje yürütücüsü iki adet ÇED başvuru dosyası ile bakanlığa başvuru yapar maddesine ek olarak 'görevlendirilmiş kurum-kuruluşları eklemiştir. Yani yeni haliyle proje yürütücüsü iki adet ÇED başvuru dosyası ile yetkilendirilen kurum-kuruluşlarca bakanlığa başvuru yapar halini almıştır. 2013 yönetmeliği madde 10 da; komisyon, kapsam, özel format, halkın katılımı toplantıları gibi özel tanımlara yer verilmektedir. Format bedelinin yatırılmasından sonra yedi iş günü içerisinde kapsam belirleme ve özel format işlemlerinin Bakanlıkça tamamlanacağı belirtilmiş, bakanlıkça yetki verilmiş kurum ve kuruluşların özel formatın verilmesi tarihinden itibaren 18 ay içerisinde Çevresel Etki Değerlendirmesi raporunu bakanlığa sunmakla yükümlü kılınmıştır.

Bundan önceki yönetmeliklerde bakanlıkça verilen süre on iki ay iken herhangi bir ek süre talebine karşılık altı ay süre uzatımı hakkı tanınmıştır. Bu yönetmeliğe esasen verilen süre içerisinde Çevresel Etki Değerlendirmesi raporu sunulmaz ise başvuru geçersiz kabul edilecektir. Bu yönetmelikte yapılan bir diğer değişiklik ise proje sahibine yardımcı olmak amaçlı yapılmıştır, hazırlanan raporun yapılan incelemeler sonucu uygun olmadığı tespit edilmesi durumunda eksikliklerin giderilmesi için proje sahibine tanınan süre 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır. Bu süre zarfında projenin eksiklikleri giderilip bakanlığa ulaştırılmadığı takdirde başvuru geçersiz sayılacaktır.

3.8. 2014 Yılında Yürürlüğe Giren ÇED Yönetmeliği

25 Kasım 2014 tarih ve 29186 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir [22]. 2014 tarihli ÇED yönetmeliği kapsamında yapılan düzenlemeler ve değişiklikler hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa, içerik ve biçim bakımından Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecini hızlandırmak ve kısaltmak bakımından değişiklikler yapılmıştır. ÇED sürecini hızlandırıp kısaltmak adına Ek-1 ve Ek-2 listelerinde değişikliklere gidilmiştir. Tartışmaya açık bırakılan yönü ise bazı yatırım alanlarını Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinin dışında bırakması olmuştur. ÇED

yönetmeliğinin uygulanacak projeler listesinden, önemli görülen projeler çıkarılmış ya da seçme-eleme kriteri uygulanacak listelere alınmıştır.

Bu yönetmelikle beraber gelen bir diğer değişiklik ise ÇED gerekli değildir kararı genel olarak olmasa bile tanımda değişikliğe gidilmiştir. Yapılan eski tanımda projenin çevre üzerinde tahrip edici etkileri yoksa ÇED sürecine dahil edilmiyordu. Tanımda yapılan değişiklikle beraber çevre üzerinde oluşabilecek muhtemel olumsuz etkilerin, önlem almak koşuluyla kabul görülecek düzeylere indirgenmesi halinde projenin yapılmasında çevre yönüyle bir sakınca görülmemektedir denmiştir. Tanım içerisinde geçen ‘kabul edilebilir düzey’ gibi ucu açık bir ölçütün nasıl yorumlanacağı belirsizliğini korumaktadır. Yöre halkının sürece katılmasını sağlamak ve konu ile ilgili tarafları bilgilendirmek Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinin daha sağlıklı yürütülebilmesi için önemli bir faktördür. Yayımlanan yeni yönetmelikte bu madde değiştirilerek, yatırım yapan işletmenin başvuru dosyasını yayımlama zorunluluğu kaldırılmıştır. 2013 yönetmeliğinde raporu inceleyen komisyon değerlendirme yaptığı esnada; yapılan inceleme, değerlendirme ve hesaplamalar yetecek kadar veri bilgi ve belgeye dayalı olup olmadığı gibi kurallara uyması gerekirken, yeni yönetmelikte böyle temel bir ölçüt olan ifade kaldırılmıştır. Bundan önceki düzenlemelere göre Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecini başarıyla tamamlayan projeler, sonradan yatırıma geçmeden önce ÇED Raporu veya Proje Tanıtım Dosyasında gerekli görülen kuralları yerine getirmediğinin belirlenmesi halinde, maksimum süre olan 90 gün içerisinde tüm eksikliklerini tamamlayamaması halinde projeler ve yatırımlar durdurulabiliyordu. Yapılan yeni yönetmelikte ise, süre sınırı olan 90 gün kaldırılıp idareye belirsiz bir süre boyunca izin verme yetkisi tanınmıştır. 2014 yönetmeliğinde Halkın Katılımı Toplantısı ÇED raporunun bakanlığa sunulmasından sonra, komisyon kapsamı belirlenmesinden önce yapılır [22].

3.8.1. 2016 Yılı Yönetmelik Değişikliği

2016 yılında yapılan bir takım değişiklikler arasında; ÇED olumlu kararı alan projelerin inşaat safhasında belli aralıklarla yatırımın süreçleri konusunda gerekli mercilerin belli zaman aralıklarıyla bilgilendirilmesi gerektiği şartı getirilmiştir. Madde 19 da yer alan "ÇED Olumlu" kararı ya da "ÇED Gerekli Değildir" kararı verildikten sonra, rapor dosyasında gerekli görülen hususlara uymadığı belirlenen projelere bahsi geçen eksiklikleri gidermesi için Valilikçe veya Bakanlıkça bir kereyi geçmemek şartıyla ek süre verilebilir. Tanınan bu süre hakkı içerisinde gerekli hususlara uyulmaz ise faaliyet durdurulur ve gerekli görülen sorumluluklar tamamlanmadığı sürece de durdurma kararı devam eder. 2872 sayılı Çevre Kanununun “ÇED Olumlu” ya da “ÇED Gerekli Değildir” kararları alındıktan; sonra proje sahibi tarafından Proje Tanıtım Dosyası veya Çevresel

Etki Değerlendirmesi raporu dosyasında gerekli görülen hususlara uyulmadığı tespit edilirse, gerekli görülen hususlara uyulması konusunda Valilikçe veya Bakanlıkça bir kereye mahsus olmak kaydıyla ve bir yılı geçmeyecek şekilde süre tanınabilir diye değiştirilmiştir. Bu verilen süre zarfında gerekli görülen hususlar yerine getirilmedikçe yatırım durdurulur ve yükümlülükler yerine getirilmedikçe de durdurma kararı kaldırılmaz. “ÇED Olumlu” kararını aldıktan sonra yatırımın başlaması ve inşaat sürecine ilişkin komisyon tarafından belirlenen periyotlarda yatırım sürecinde kaydedilen gelişmeleri proje sahibi Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurumlarca bakanlığa bildirmekle yükümlüdür.

Yönetmelik gereği aykırı uygulamalarda yapılması gerekenler 2872 sayılı Çevre Kanununda belirtilmiştir. Bu kanunda “ÇED Olumlu” kararı alınmadan başlanan faaliyetler Bakanlıkça, “ÇED Gerekli Değildir” kararı alınan faaliyetler ise bulunduğu ilin en büyük mülki amiri tarafından süre verilmeden durdurulur. “ÇED Gerekli Değildir” veya “ÇED Olumlu” kararı alınmadığı müddetçe de durdurma kararı kaldırılmaz. “ÇED Gerekli Değildir” veya “ÇED Olumlu” kararı alınmazsa proje sahibi yatırımcı faaliyet yapılan alanı eski haline getirmekle de yükümlüdür. “2872 sayılı Çevre Kanununun ilgili hükümlerine göre işlem tesis edilir” hükmü yer almaktadır [23]. 2018 yılı Çevresel Etki Değerlendirmesi akım şeması Şekil 3.6’da gösterilmiştir.

3.8.2. 2017 Yılı Yönetmelik Değişikliği

2017 yılında yapılan bir takım değişiklikler arasında madde 2’nin birinci fıkrasının c bendinde “Çevresel Etki Değerlendirmesi kapsamına giren projelerin başvuru, inşaat öncesi, inşaat, işletme ve işletme sonrası izlenmesi ve denetlenmesini” şeklinde değiştirilmesi vardır. Aynı Yönetmeliğin 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi “Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar: Çevresel Etki Değerlendirmesi Başvuru Dosyası, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu, Proje Tanıtım Dosyası hazırlamak ve sunmak için gerekli şartları taşıyan kurum/kuruluşları” şeklinde değiştirilmiştir. (i) bendi “Çevresel etki değerlendirme süreci: Gerçekleştirilmesi planlanan projenin çevresel etki değerlendirilmesinin yapılması için; başvuru, inşaat öncesi, inşaat, işletme ve işletme sonrası çalışmaları kapsayan süreci,” şeklinde değiştirilmiştir. (p) bendi ise “İzleme ve kontrol: Gerçekleştirilmesi planlanan projeye dair "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" veya "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" kararı alındıktan sonra, inşaat öncesi, inşaat, işletme ve işletme sonrası dönemine ilişkin kararın verilmesine esas teşkil eden şartlar doğrultusunda yürütülmesinin sağlanması için yapılan çalışmaların bütünü” şeklinde değiştirilmiştir. Yapılan bu değişikliklerin bütünü süreci daha hızlı ve sağlıklı bir hale getirmek amacıyla yapılmıştır.

Aynı yönetmeliğin 6. maddesinin 3. fıkrasında ise “Bu Yönetmeliğe tabi projeler için "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" kararı veya "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararı alınmadıkça bu projelerle ilgili teşvik, onay, izin, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez, proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez. Ancak bu durum söz konusu teşvik, onay, izin ve ruhsat süreçlerine başvurulmasına engel teşkil etmez” bu madde de yapılan değişiklikte tamamen faaliyetin hızının önünün geçilmemesi hedeflenmiştir.

Madde 10’un ikinci ve dördüncü fıkraları da değişikliğe uğramıştır. Madde 2’de komisyonca belirlenen özel format, Bakanlık tarafından belirlenen Özel Format Bedelinin bu maddede belirlenen süre içerisinde ödenmesine karşın verilir. Halkın Katılımı Toplantısı/Toplantılarının tamamlanmasından itibaren Format Bedeli, bir (1) ay içerisinde yatırılmaz ise ÇED süreci sonlandırılır. Madde 4’te ise Bakanlıkça yeterli verilmiş kurum kuruluşlar Özel Formatın verilmiş tarihinden itibaren on iki (12) ay içinde ÇED Raporunu Bakanlığa sunmakla yükümlüdür. Talep edilmesi durumunda altı (6) ay ek süre verilir. Bu süre içinde ÇED Raporu sunulmaz ise ÇED süreci sonlandırılır.

Yönetmeliğin 11 inci maddesinin birinci fıkrası, Bakanlık tarafından yeterlilik verilen kurum kuruluşlar tarafınca hazırlanan ÇED raporu bakanlığa sunulur. ÇED Raporunun Özel Formatına uygunluğu ve belirlenen çalışma grubunda yer alması gereken meslek uzmanlarınca hazırlanıp hazırlanmadığı hakkında inceleme bakanlık tarafından yapılan değerlendirme beş işgünü içerisinde sonuçlanır. ÇED Raporunun Özel Formatına uygun olmadığı tespit edilen çalışma grubu tarafından hazırlanmadığı tespit edilmesi durumunda, gerekli hususların yerine getirilmesi için ÇED raporu geri teslim edilir. Teslim alınan ÇED raporunun teslim tarihinden itibaren bir ay içerisinde bakanlığa sunulmaması veya düzeltmelerin yeterli olmadığı durumlarda ÇED süreci sona erdirilir.

Yönetmeliğin 12. maddesinin ikinci, altıncı ve dokuzuncu fıkralarında da değişiklikler yapılmıştır. Madde 2’de komisyona yazılı görüş vermiş olan inceleme değerlendirme komisyon üyeleri dahil çoğunlukla beraber toplanır. Komisyon üyeleri, temsil ettikleri merkezi ve yerel kurum kuruluşları ilgilendiren konulardaki yetki, görev ve sorumlulukları çerçevesinde görevlendirilerek kurum kuruluşları adına fikir beyan ederler. Komisyon başkanı, üyelere görüşlerini yazılı olarak vermelerini isteyebilir, yazılı görüş veren kurum temsilcilerinin sonraki toplantılara katılmamaya ilişkin istemleri Komisyon başkanınca değerlendirilir ve inceleme değerlendirme toplantısı sonunda otuz takvim günü içinde görüş bildirmeyen komisyon üyelerinin görüşleri olumlu kabul edilir. Madde 6’da ÇED Raporunda önemli eksiklik ve yanlışların görülmesi durumunda, bu eksikliklerin giderilmesi bakanlıkça yeterlilik verilmiş kurum kuruluşlardan ister. Böylece, değerlendirme süreci durdurularak eksiklikler tamamlanmadan veya gerek görülen düzeltmeler yapılmadan komisyon çalışmalarına devam etmez. Bakanlıkça yeterlilik verilmiş kurum kuruluşlar

süreci durdurulan projelerde on iki ay içerisinde eksiklikleri tamamlamak veya gerekli düzeltmeleri yapmakla yükümlüdür. Gerekçeli durumlarda ek süre talep edilmesi durumunda en fazla altı ay ek süre verilir, bu süre zarfında ÇED raporu sunulmazsa ÇED süreci sonlandırılır. Madde 9’da yapılan değişiklikte ise: komisyon tarafından yapılacak inceleme-değerlendirme toplantılarında gerekli görülen rapor ve eklerin yeterliliği, inceleme-hesaplama-değerlendirmelerin yeterliliği konusunun incelenmesinin gerektiğidir. Aynı zamanda projenin çevre üzerinde oluşabilecek olumsuz etkilerin geniş bir biçimde incelenmesi gerektiği, eğer olumsuz etki oluşacaksa bunun nasıl giderileceği ve nasıl önlemler alınacağı konuları değerlendirilmiştir. Halkın katılımı safhası ve sürece dahil olan görüş-önerilerin problemlere ne gibi çözümler getireceğine ilişkin bir takım değişiklikler yapılmıştır.

Aynı Yönetmeliğin 13 üncü maddesinin birinci fıkrasında, komisyonca inceleme yapılmış raporun değerlendirme toplantılarının bitmesi halinde; Bakanlığa sunulan raporda herhangi bir eksiklik olması durumunda, rapor proje sahibine geri verilir. Tespiti yapılan eksikliklerin 90 takvim gününde giderilmemesi durumunda ÇED süreci sona erdirilir [24].

3.8.3. 2018 Yılı Yönetmelik Değişikliği

2018 yılında yapılan değişikliklerde ise madde 27’nin (a) bendi “25 hektar ve üzeri çalışma alanında (Kazı ve döküm alanı dâhil) planlanan açık işletmeler veya bu işletmelere ait “ÇED Gerekli Değildir” kararı bulunan projelere ilave olarak planlanan alan artışları,” şeklinde değiştirilmiştir. Buna ek olarak Ek-2 listesinin 49 uncu maddesinin (a) bendi de “Madenlerin çıkarılması (Ek-1 listesinde yer almayanlar)” şeklinde değiştirilerek; kazı, döküm ve maden alanlarının ÇED Gerekli Değildir kararı bulunan projelerin alan genişlemesi için yeniden ÇED’e tabi tutulamamaları gerektiğine karar verilmiştir [25].

3.8.4. 2019 Yılı Yönetmelik Değişikliği

2019 yılında yapılan birtakım değişiklikler 4 maddeyi kapsamaktadır. Yapılan değişikliklerde Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) ve (p) bentleri değiştirilmiş ve aynı fıkra (z) ve (aa) bentleri eklenmiştir. (b) bendi “Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar: Çevresel Etki Değerlendirmesi Başvuru Dosyası, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu, Proje Tanıtım Dosyası, Proje İlerleme Raporu hazırlamak ve sunmak için gerekli şartları taşıyan kurum kuruluşları” ve (p) bendi “Denetim: Gerçekleştirilmesi planlanan projeye dair "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" veya "Çevresel Etki Değerlendirmesi

Olumlu" kararı alındıktan sonra, inşaat öncesi, inşaat, işletme ve işletme sonrası dönemine ilişkin, kararın verilmesine esas teşkil eden şartlar doğrultusunda yürütülüp yürütülmediğinin tespit edilmesine yönelik çalışmaların bütünü" şeklinde değiştirilmiştir. Buna ek olarak: (z) "Proje İlerleme Raporu: ÇED Olumlu Kararı alındıktan sonra, komisyonca belirlenen periyotlar da yatırımın başlangıç, inşaat ve işletme sonrasına ilişkin kaydedilen gelişmeleri içeren raporu" ve (aa) "İzleme: Gerçekleştirilmesi planlanan projeye dair "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" kararı alındıktan sonra, Proje İlerleme Raporuna göre yapılan değerlendirmeleri," eklenmiştir. Madde 4'ün bu fıkralarında yapılan değişikliklerin temelinde ÇED sürecinin tamamının belirli bir gözetim altında yapılması hedeflenmiştir.

Aynı Yönetmeliğin 8 inci maddesinin birinci ve ikinci fıkraları da değişikliğe uğramıştır. Birinci fıkrada yapılan değişiklikte, proje sahibi tarafından yetki verilen ve bakanlıkça yetki verilen kurum kuruluşlar Ek-3'te yer alan ÇED Genel Formatı esas alınarak hazırlanan ÇED Başvuru Dosyasını Bakanlığa sunar şeklinde değişikliğe uğramış. İkinci fıkrada yapılan değişiklik ÇED Gerekli Kararı verilen projeler için, proje sahibi tarafından yetkilendirilen, Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum kuruluşlar tarafından ÇED Başvuru Dosyası Bakanlığa sunulması zorunlu hale getirilmiştir. Bu madde de yapılan değişikliğin amacı her halükarda ÇED Başvuru Dosyasının Bakanlığa sunulmasını zorunlu hale getirmektir.

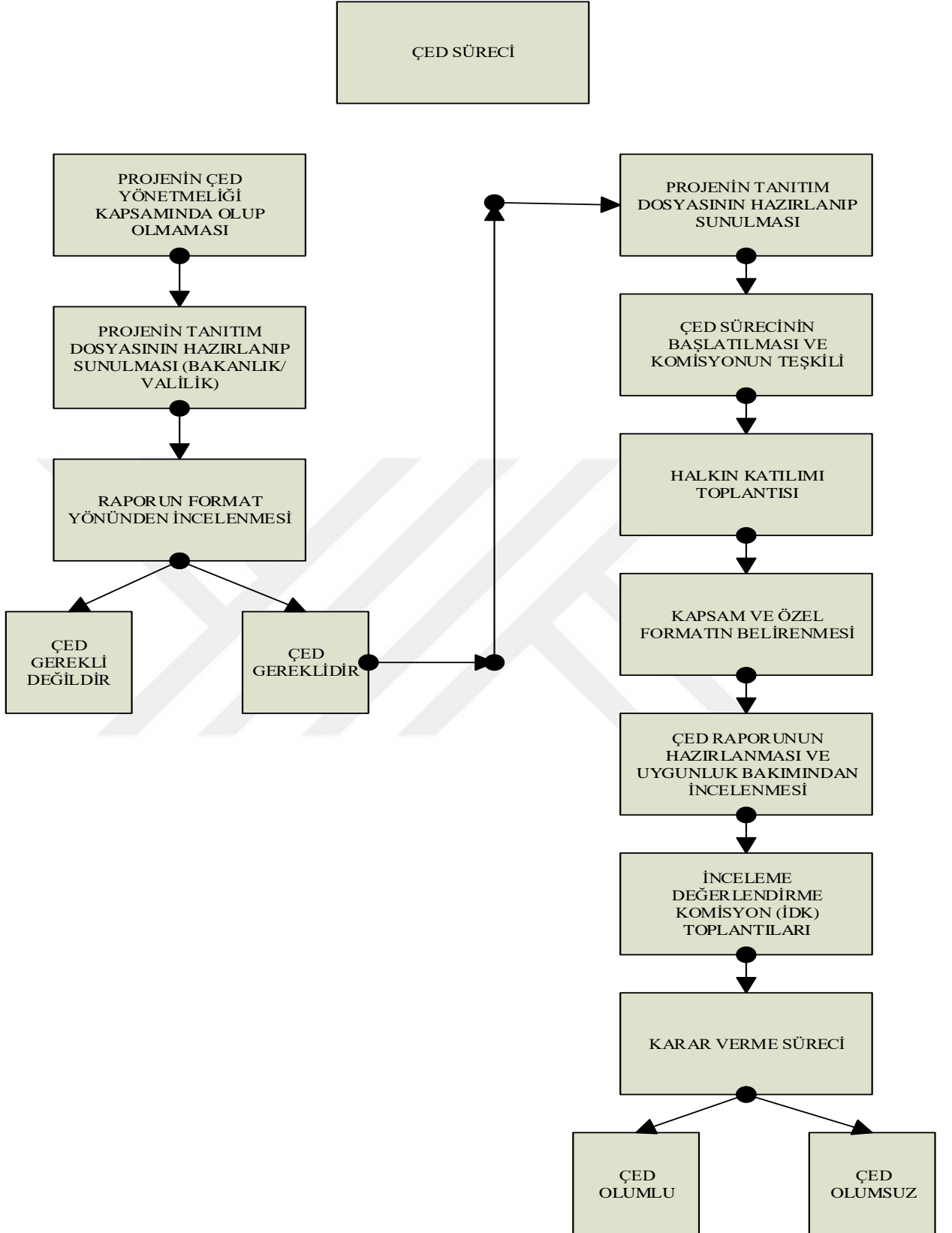
Yönetmeliğin 16. maddesinin birinci fıkrasında yapılan değişiklik ise; ÇED'in gerekliliğinin takip edilmesi için proje sahibince yetkilendirilmiş kurum-kuruluşlar Proje Tanıtım Dosyası ve Ek listesinde bulunan gerekli belgeleri hazırlayıp taahhüt yazısıyla beraber proje sahibince Bakanlığa sunulması zorunlu hale gelmiştir. Aynı zamanda Bakanlıkça belirlenen proje başvuru bedelini de proje sahibince bakanlığa ödenmesinin gerektiği denmiştir.

Yönetmeliğin 18 inci maddesinin birinci fıkrası değiştirilmiş ve aynı maddeye beşinci fıkraya eklenmiştir. Birinci fıkrada "Bakanlık, "ÇED Olumlu" kararı veya "ÇED Gerekli Değildir" kararı verilen projelerle ilgili olarak, Nihai ÇED Raporu ve/veya "ÇED Gerekli Değildir" kararına esas Proje Tanıtım Dosyasında taahhüt edilen hususların yerine getirilip getirilmediğini izler ve denetler" şeklinde değişiklik yapılmıştır. Bu madde ile Proje Tanıtım Dosyasında taahhüt edilen hususların yerine getirilip getirilmediğini izlenmesi ve denetlenmesi amaçlanmaktadır. Çevresel Etki Değerlendirme sürecinin takibi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. 18 inci maddeye sonradan eklenen madde ise şöyledir: ÇED olumlu kararı alan projeler için, proje sahibi belirli aralıklarla bakanlığa elektronik ortamda olmak koşuluyla bilgilendirmeler yapmakla yükümlü kılınmıştır. Bu yükümlülüklerin yapılmasına yönelik yöntemler bakanlıkça belirlenir. Bu maddenin amacı ÇED raporunun elektronik sisteme yüklenmesi ve Bakanlığın hem denetiminde hem de gözetiminde yapılmasıdır. ÇED raporunun sisteme yüklenmesinde gerekli yöntemler Bakanlıkça

belirlenerek, proje sahibi veya proje sahibi tarafından yetkilendirilen kurum kuruluşlara sunulur [26].

Son olarak 2019 yılında yapılan bir diğer revizyonda ise Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin Ek-2 Listesine bir madde eklenmiştir. Bu madde “Define arama projeleri” olarak geçmektedir. Bu projelerinde ÇED sürecine tabi olmasına kanaat edilmiştir.

2014 yönetmeliği günümüze dek toplamda 6 revizyona uğramıştır. Bu bağlamda tüm yönetmelikler arasında en çok revizyona uğrayan yönetmelik olarak dikkat çekmektedir ve ÇED sürecinin daha hızlı, iyi işleyen, sürdürülebilir olma, Avrupa Birliği standartlarına uygun olma açısından çok mesafe kat etmiştir. Günümüz açısından değerlendirecek olursak, Türkiye'nin ÇED sürecinde olumlu ve istikrarlı adımlar attığı aşikar olmakla beraber Avrupa Birliği standartlarını yakalamada da iyi bir gelişme kat ettiği görülmektedir. Fakat hala yeteri düzeyde olmadığı da gözler önündedir. 2018 yılı ÇED süreci akım şeması şekil 3.6'da gösterilmiştir.

Şekil 3.6. 2018 ÇED Süreci Akım Şeması.

3.9. Avrupa Birliği Uyum Sürecinde ÇED

Avrupa Birliğinin kurulumundan günümüze kadar geçen süreçte, çevre politikaları oluşturulmuş birçok karar yönetmelik ve yönergeyle de desteklenmiştir. Avrupa Birliğinin çevre politikalarında önemli bir mihenk taşı olan ÇED yürürlüğe konmuştur. Türkiye'nin uyum çalışmalarında yoğunlaştığı Avrupa Birliği Çevre Mevzuatı konusunda önemli bir yol kat edilmiştir. Çevresel Etki Değerlendirme yönetmeliği büyük ölçüde ulusal mevzuata aktarılmış ve uygulanmaya başlanmıştır.

Avrupa Birliğine katılım konusunda yürütölen çalışmalar açısından en zor başlıklardan biri olma özelliğini taşıyan çevre, hem AB'nin uyum konusundaki kuralları hem de mali hükümlölüklerin zorluğu konusunda ölkemiz sıkıntılar yaşamaktadır. Avrupa Birliğinde birden fazla farklı sektörde uygulanan politikalarla yakın ilişki içinde bulunan çevre, farklı bağlayıcılık düzeyine sahip birçok düzenleme yürürlükteki yerini koruyor. Yapılan tüm bu düzenlemelerin ortak hedefi kirliliği kaynağında bertaraf etme veya önleme bunun yapılamadığı durumlarda ise kirliliği azaltma ve ortadan kaldırma bulunuyor. Avrupa Birliği Çevre Politikası temel prensiplerinden olan "Sürdürülebilir Kalkınma" ile beraber çevre üzerine yapılan stratejiler ve eylem planlarında da temel hedef bu olmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınmanın hedefine tam anlamıyla ulaşabilmesi için 'kirleten öder' prensibi temel unsur olarak belirlenmiştir. 1998 yılında yürürlüğe giren Avrupa Birliği Çevresel Etki Değerlendirmesi direktifi, Avrupa Birliği üye ölkelerinin çevre üzerinde büyük etki oluşturabilecek projelerin çevresel etkilerini değerlendirmek üzere uygulanacak kanuni bir prosedür haline gelmiştir. Büyük ölçekli yatırım ve kalkınma projelerinin çevresel etkilerini gözlemleyip değerlendirmek için ÇED önemli süreçtir [4-30].

Avrupa Birliğinin genel olarak çevre ile ilgili amaçları

İnsan sağlığının korunması,

Çevre kalitesinin gözetilmesi, korunması ve iyileştirilmesi,

Doğal kaynakların dikkatli ve daha mantıklı bir şekilde kullanımı,

Uluslararası düzeyde çevre ile ilgili bölgesel ve küresel sorunlara yönelik önlemler alınması, şeklinde sıralanabilir [27]. Avrupa Birliğinin çevre ile ilgili amaçları, gelecek nesillerin gelişme imkanlarını tehlikeye sokmadan günümüz ihtiyaçlarını hesaba katarak sürdürülebilir kalkınmayı hedeflemektedir.

Avrupa Birliğine uyum süreciyle başta hava, su ve atık olmak üzere gerekli görölen tüm alanlar için önemli yatırımlar gerekiyor, bu yatırım ihtiyaçları gerek kamu, gerek yerel yönetimler,

gerekse de özel kuruluşlar için gereklidir. Kamu kurumları için finansman gerektiren durumları şu şekilde sıralayabiliriz; izleme, denetleme ve yürütme ve bu faaliyetleri yürütmek için gerekli nitelikli personel ihtiyacı olarak sıralayabiliriz. Özel kuruluşlar açısından bakıldığında ise, mevzuat gereği önlem almak, gerekli standartları sağlamak, üretim ve arıtım tesislerine yatırım yapmak gibi durumları sıralayabiliriz. Bu durum yerel yönetimler için de geçerlidir, birçok mevzuatın uygulayıcısı olmaları neticesiyle özellikle içme suyu ve atık su gibi alanlarda ciddi rol aldıkları göz önündedir.

Bu konu hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa, AB uyum sürecinde üye ülke olarak bulunan Türkiye Avrupa Birliğine kabul edilmesi yönünde olumlu gelişmeler olmakla beraber sağlam adımlar atılmaktadır. AB Çevre Mevzuatı alanındaki gelişmeler bir anda gerçekleşebilecek olgular olmamasına rağmen bu süreç iyi bir şekilde yürütülmektedir. Türkiye için bu süreç, bir uyum süreci olmakla beraber bir bütünleşme süreci olarak da değerlendirilebilir.

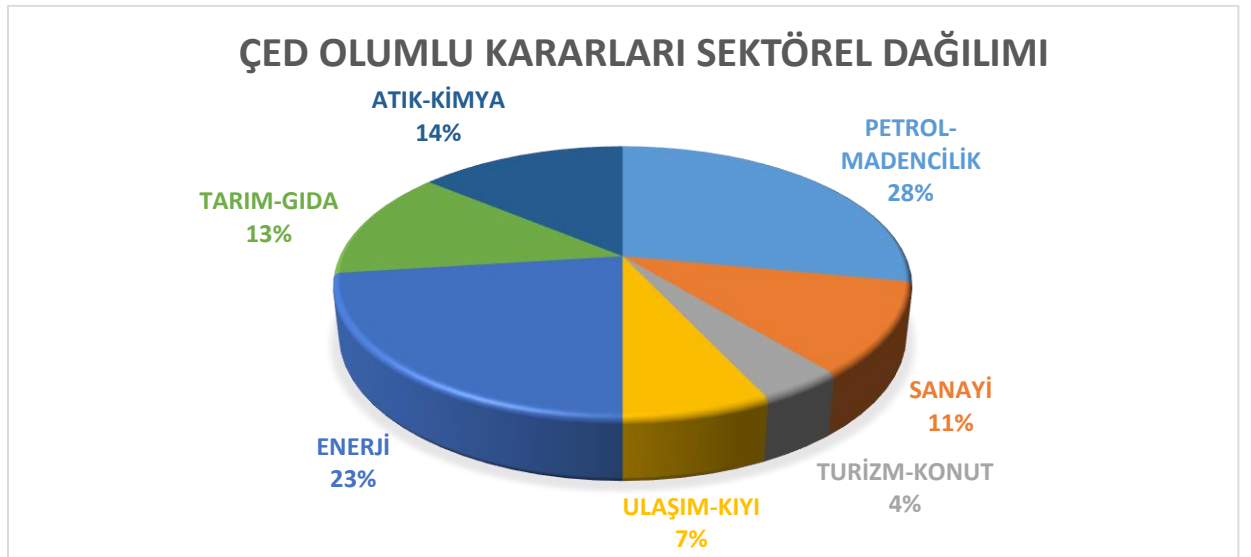
Türkiye de politik olarak yaşanan yetki karmaşası, çoğu yerde yaşanan alt yapı sorunu ve maliyet attıran uygulamalar sektörün rekabet gücüne de etki etmektedir. Tarım, enerji, ulaştırma, endüstri gibi sektörlerin çevre koruma ile ilgili faktörler önem arz etmektedir. Yatırım ve yatırımcılar için, Çevresel Etki Değerlendirmesi süreci bu anlamda önemlidir. 1993 yılında yönetmeliğe giren ilk yönetmelikten itibaren bakanlık tarafından değerlendirilen ÇED dosya sayısı 73.247'dir. bu kararların % 89'u için ÇED Gerekli Değildir, % 1.5'u için ÇED Gereklidir, % 8.5'u için ÇED Olumlu ve % 1'i için de ÇED Olumsuz kararı verilmiştir.

3.10. Türkiye’de İstatistiki Olarak Çed

Türkiye’de yürütülmekte olan ÇED sürecinin daha etkin kılınabilmesi için belli başlı kriterler vardır. ÇED çok ortaklı bir çalışma gerektirmesinin yanı sıra birden fazla sektörü de ilgilendirmektedir. ÇED sürecinin başarılı olabilmesi için belli başlı kriterler aşağıda sıralanmıştır:

- Karar verme süreci ve halka açıklama konusunda gerekli şeffaflığın sağlanması,
- Kapsamlaştırma sürecinin başarılı bir şekilde yürütülmesi,
- Gerekli idari ve Yönetim kapasitesi,
- Halkın katılımı toplantılarının daha etkin hale getirilmesi,
- İnceleme-Değerlendirme komisyonlarının başarılı ve şeffaf davranması,
- ÇED raporlarının kaliteli ve Avrupa standartlarında olması,
- Alanından uzman danışmanların olması diye sıralanabilir.

1993-2020 yılları arasında ÇED Olumlu kararlarının sektörel dağılımına bakıldığında; faaliyetlerin % 28’i Petrol-Madencilik, %23’ü Enerji, %14’ü Atık-Kimya, %13’ü Tarım-Gıda, %11’i Sanayi %7’si Ulaşım-Kıyı ve %4’ü Turizm-Konut sektörlerinde verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere en fazla olumlu karar Petrol-Madencilik sektörü üzerine alınmışken, en az olumlu karar alan sektör Turizm-Konut olmuştur. Bu değerler şekil 3.7’de gösterilmiştir.

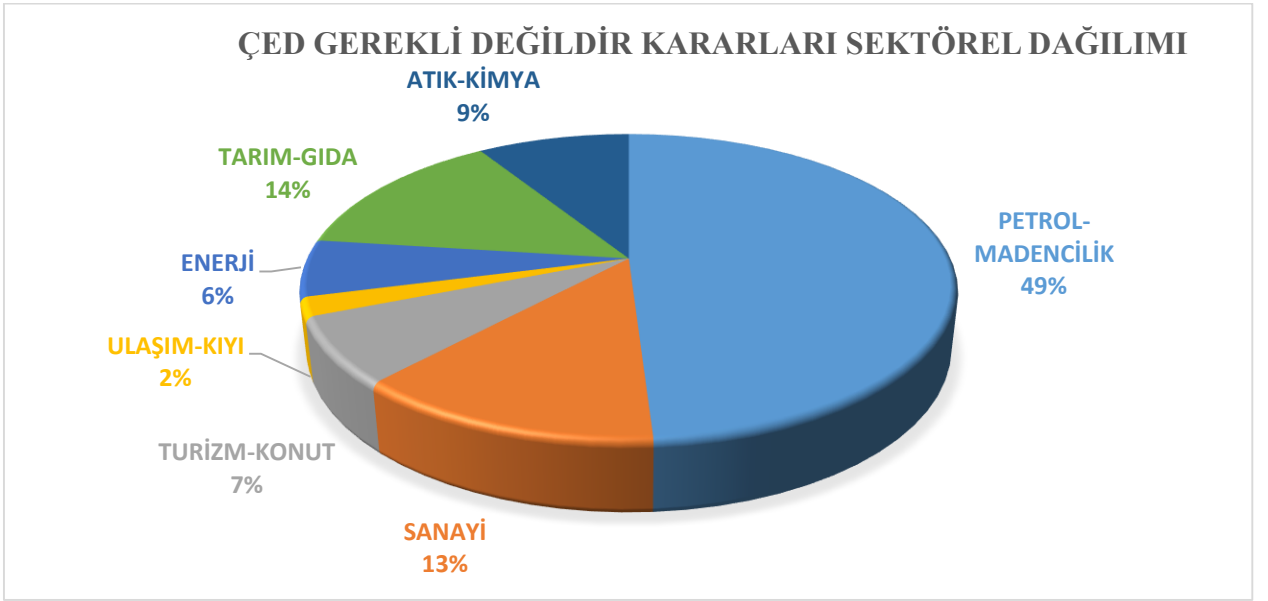

Şekil 3.7. ÇED Olumlu Kararlarının Sektörel Dağılımı [10].

1993-2020 yılları arasında ÇED Gerekli Değildir kararlarının sektörel dağılımına bakıldığında; faaliyetlerin %49’u Petrol-Madencilik, %14’ü Tarım-Gıda, %13’ü sanayi, %9’u Atık-

Kimya, %7'si Turizm-Konut, %6'sı Enerji ve %2'si de Ulaşım-Kıyı olmaktadır. Bu değerler şekil 3.8'de gösterilmiştir.

Şekil ve verilerden de anlaşılacağı üzere 1993 yılından günümüze dek faaliyetlerin çoğu için ÇED Olumlu veya ÇED Gerekli Değil kararı çıkmıştır. Bundan dolayı faaliyetlerin denetiminde bir aksaklık olma olasılığı akıllara geliyor. ÇED sürecinin en başında proje sahipleri bu süreci ÇED olumlu veya ÇED Gerekli Değil kararı ile biten bir süreç olarak algılamasından sonra yapılan birçok değişiklik ile beraber bu sürecin daha da ciddiye alınması gerektiğini anlamışlardır.

Şekil 3.8. ÇED Gerekli Değildir Kararları Sektörel Dağılımı [10].

Ekonomik sıkıntılar yaşayan işletmeler ÇED raporunda taahhüt ettikleri gerekçeleri faaliyet esnasında ve sonrasında yerinde getirmedikleri gözlemlenirken yapılan yeni yönetmeliklerle beraber verilen ek süreler ve tanınan kolaylıklar sayesinde bu durum ortadan kalkmıştır.

Gelişime açık ve gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliği olan şeffaflık konusunda ülkemizde geri kalan dönemlerde sıkıntılar yaşamış olsa da yapılan yeni yönetmeliklerle beraber bu tam anlamıyla ortadan kalkmış olmasa bile en aza indirgenmiştir. Bu tür denetleyici mekanizmalardan halk mümkün oldukça uzak tutulmaya çalışılmaktadır. Bu da şeffaflık ve halkın katılımını geri plana atmaktadır. Verilerden de anlaşılacağı üzere şeffaflık ve halkın katılımı önemli bir husus olmakla birlikte, ÇED sürecinin işleyişi konusunda da büyük bir önem arz etmektedir. Bütün bu bilgiler ışığında bakıldığında ÇED sürecinin kalitesini arttırmak için, katılımın etkin ve yüksek olması gerekmektedir. Bununla birlikte ÇED süreci daha profesyonel bir şekilde yürütülmeli, kaliteyi ve

kontrolü arttıracak kalite kontrol birimlerinin üzerine büyük yük düşmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ÇED süreci içinde daha fazla rol alarak danışmanlık ve eğitici rollerini de üstlenmelidir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayımlanan “Ortak Geleceğimiz” raporu çevre alanında yapılan tartışmalar için bir dönüm noktası sayılabilir ve bundan sonraki süreçlerde de çevre konusunun gelişimi açısından büyük bir rol üstlenmiştir. Rio’da düzenlenen 1992 tarihli Çevre ve Kalkınma Konferansında çevre eylem programının temelleri oluşturulmuş ve çevre adına somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu komisyonlarca yapılan konferanslardan önce de çevre konusu hem halk tarafından hem bilimsel merciler tarafından hem de bürokrasi tarafından oldukça yaygın konular halindeydi. Atılan bu somut adımlar çevre adına büyük bir öneme sahiptir. Genel olarak bu duruma bakıldığında ise kamuoyunun bu konu hakkında aydınlatılması ve bilinçlenmesiyle beraber çevre kavramı yeni içeriklerle karşımıza çıkmaktadır. İnsan yaşamını etkileyen sosyal, kültürel, politik, ekonomik gibi birçok bileşeni içerisinde barındırmaktadır. Kamuoyunun sorgulama, yöntem ve alışkanlıklarını değiştirerek, değişim ve gelişmesini temel amaç olarak belirlememiz gerekmektedir. Geliştirilmesi amaçlanana bu kavramlar çevrenin daha sürdürülebilir ve yaşanabilir hale gelmesini hedeflemektedir [28].

Bu tarihsel süreç içerisinde dünyanın çevreye bakış açısının değişip gelişmesiyle beraber ülkemizde bu süreç aksak bir şekilde ilerlemiştir. Çevre kavramı dünyada olduğu gibi ülkemizde de modern ve temelleri sağlam atılmış bir şekilde sosyal, kültürel, ekonomik, politik gibi kavramların tamamını içerisinde barındırması gerekmektedir. Bu temel kavramları içerisinde barındıran bütüncül yaklaşım sayesinde, sorunlar daha kolay tespit edilip kalıcı çözüm yoluna daha kolay ulaşılabilir. Bu yaklaşım sayesinde halk, bakanlık ve politika eşgüdümlü hareket ederek soruna bütüncül bakarak, kalıcı ve sorunu tamamen ortadan kaldırmayı esas alacaktır. Sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılabilmesi için çevre konusunda başlı başına yöntem bütüncül yaklaşımdır.

Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinin iyi işlemesi, halkın katılımı ve edinilen bilgilerin geniş çapta tutulması sayesinde, projenin uygulanması esnasında oluşabilecek problemlerin önceden tahmin edilip önüne geçilebilir hale gelmesini amaçlamaktadır. Bu sayede projeye başlanmadan önce sorun giderilir, böylece zaman-maliyet açısından büyük kazanç elde edilir. Bu nedenle de halkın katılımı süreci, halk ve proje sahibi arasındaki güven duygusunu pekiştirir, aynı zamanda halk demokratik sürece katkıda bulunur ve söz sahibi olmuş olur. Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinin bir diğer faydası da proje yürütücüsü için maliyet azaltıcı seçenekler barındırıyor olması ve zaman konusunda kazanç sağlamasıdır. Proje henüz tasarım aşamasındayken oluşabilecek sorunlar tespit edilip giderilebilir. Karar verme sürecinde halkın katılımı, daha güvenilir ve işbirlikçi bir yaklaşım olmasına neden olur, halkın demokrasiye katkıda bulunması amaçlanmalıdır.

Türkiye’de gerekli veri tabanının oluşması 2013 yılında yapılan yönetmelikle beraber olmuştur. Geç kalınmış bir uygulama olmakla beraber beraberinde getirdiği yenilikler sayesinde kamuoyunun güvenini de verilerin depolanması sayesinde kazanmıştır. Gerekli veri tabanının oluşmasıyla beraber Coğrafi Bilgi Sistemleri gibi bu süreci kolaylaştıran uygulamaların kullanımıyla beraber süreç hem etkin hale gelmiş hem de kısalmıştır. Çevre Mevzuatı genel olarak en çok değişen mevzuatlar arasında yerini almakla beraber son değişim ve revizyonlarla beraber en güncel halini alarak Avrupa Birliği standartlarına en uygun halini almıştır. Mevzuatsal olarak AB standartlarını her ne kadar yakalamış olsak da uygulama kısmında halen sıkıntılar yaşamaktayız. Buna örnek olarak altın madenlerinde yapılan kazıları örnek gösterebiliriz. Maden kazı alanında bulunan on binlerce ağacın kesilmesi bir ekosistemin yok olmasına neden olacağı gibi erozyon gibi ciddi doğal afetlere de neden olabilir. Bundan sonraki süreç olan siyanürle altın çıkarmada, 1 ton topraktan 7 g altın çıkarılmaktadır ve bu esnada da 1,4 ton siyanür kullanılacaktır. Bu rakamlar Türkiye’deki bazı tesisler için ciddiyetini korumakla beraber oluşan atığın bertarafı için de çok büyük rakamda paralar gerektirmesiyle ve çevrede bırakabileceği kalıcı etkiler çok büyük önem arz etmektedir. Her ne kadar projeler dahilinde faaliyet bittikten sonra ağaçlandırma yapılacağı söylene de toprağa karışan siyanür ağaçların büyümesine engel olacaktır. Siyanürün döküleceği çukurlar yapılırken altına jeomembranlar veya sızdırmaz demir levhalar serilse bile siyanür gaz haline geçip havaya karışarak insan hayatını tehdit etmeye devam edecektir. Siyanür hem gaz formunda hem de tuz formunda bulunabilmektedir ve 40 mg gibi küçük bir rakam bile insan ölümüne neden olabiliyor.

Öngörülü bir çevre yönetim aracı olarak görülen Çevresel Etki Değerlendirmesinin (ÇED) yaygın deneyimi, amaçlarına ne ölçüde ulaştığı konusunda önemli bir tartışma yarattığı ortadadır. Bu, özellikle tartışmanın prosedür kısmı konusunda herhangi bir sıkıntı yaşanmazken uygulama aşamalarında sorunların çok olması göze çarpmaktadır. Bu da ÇED’in daha temel hedeflerine ve daha geniş karar alma bağlamlarındaki yerine ÇED’in etkinliğini azaltmaktadır. Deneysel çalışmalar, yerini giderek rasyonalist kavramlara bırakmaktadır. Çevresel Etki Değerlendirmesi süreci içerisine karışan siyaset ile beraber kararların zayıflığı nispeten göze çarpmaktadır. Bu nedenle yeni önerme ve yönlendirmeler yapılarak ÇED’in karar vermede daa etkili, belirleyici bir rol üstlenmesini sağlamak ve daha sürdürülebilir kalkınma planları modelleri oluşturmak gerekmektedir [29].

Çevresel Etki Değerlendirmesinin bir kavram olarak hükümetler, uluslararası hukuk topluluğu, fon sağlayan kuruluşlar ve diğer kilit kurum-kuruluşlar tarafından kabul edilme düzeyleri bir nebze de olsa iç açıcı görünmektedir. ÇED genel olarak “İklim Değişikliği” “Kuraklık” gibi temel konularda endişeler arttıkça topluluklar ve hükümetler karar verme süreçlerinde gerçek öngörü mekanizmalarının önemini yani ÇED’in önemini daha çok anlayacaktır. Yani ÇED, proje

uygulamasından önceki son yasal adıma bırakılmamalı, proje geliştirme ve tasarım süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Böylece ÇED uyum odaklı bir süreç olacağından, tüm tarafların ihtiyaçlarını karşılayan süreçler geliştirmek için destekçiler ve paydaşlarla daha yapıcı bir şekilde çalışmasına izin verecek böylece daha yaşanılabilir bir çevre elde edilecektir.

Son yıllardaki gelişmelerle ışığında, çevre kalitesi ve çevre yönetimi açısından önemli ve olgun adımlar atılmıştır. Yapılan son değişikliklerle beraber çevre yönetimi açısından Türkiye dünya standartlarını yaklaştırmış ve çevre devlet politikaları arasındaki yerini almıştır. Toplamda 7 kere değişime uğrayan ÇED yönetmeliği yapılan değişikliklere rağmen, idari yapı ve işleyiş bakımından tamamen yeterli düzeyde işlediği söylenemez. Ülkemiz ÇED süreci ile ilgili temel hedefi, uygulamalarda taklitçilikten kaçınılması ve ülke ihtiyaçlarını gerçekçi bir şekilde karşılaması ve sağlanması olmalıdır. Çevre kirliliği açısından ortamın kirlendikten sonra o kirden arındırılması hem maliyet hem zaman hem de çevre açısından büyük zarara uğratmaktadır. Bu nedenle yapılacak faaliyet öncesinde gerekli önlemler alındıktan sonra oluşabilecek kirlilik yükü ve düzeyini en aza indirgeyerek çevreyi ÇED yönetmeliği sayesinde koruyabiliriz. Bundan ötürü ÇED sürecinin yasal bir düzenlemeden ibaret olmadığını tüm kamuoyuna anlatmak gerekir aynı zamanda bu akılcı yaklaşımında faydalarını da anlatmak gerekir. ÇED'in sürdürülebilir hale getirilmesi sayesinde bizden sonraki nesillerin de daha sağlıklı ve yaşanılabilir bir çevre bırakabileceğimiz de unutulmamalıdır. ÇED sürecinin daha düzenli ve sağlıklı işleyebilmesi için Çevre ve Şehircilik Bakanlığının bu sürecin bir zorunluluk olmasından öte çevrenin korunması olduğunu inanlara aşılması gerekir. Buna ek olarak Bakanlığın yeterli düzeyde kalifiyeli eleman teknik donanım olarak üst düzeyde olması gerekir ve faaliyetin istinasız her aşamasını izlemesi denetlemesi gerekir. Yetkilerin bir kısmının taşra birimlerine devredilmesi de halkın katılımı oranını arttırarak çevre odaklı olması sağlanmalıdır.

5. KAYNAKLAR

- [1] Uslu O, 1993. Çevresel Etki Değerlendirmesi, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, 1993.
- [2] Özer AÖ, 1996. Çevresel Etki Değerlendirmesine Giriş. 12, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları, Ankara.
- [3] Cengiz Gökçe G, Barış ME, 2015. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)- Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) İlişkisi ve Peyzaj Planlama Sürecinde Stratejik Çevresel Değerlendirmenin Önemi. International Journal of Science Culture and Sport. ISSN:2148-1148.
- [4] Dervişoğlu S, 2010. AB Müktesebatına Uyum Sürecinde Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED). Türk İdare Dergisi, Sayı: 467: 115.
- [5] Doğan EC, 2003. Preparation of Environmental Impact Assesment Report ,GEO 414 Environmental Geology Term Project, METU, Ankara, 2003, s.14.
- [6] Serter G, 2005. Çevresel Değerlendirme Sürecinin Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) – Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) İlişkisi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Tezi. Ankara 2005.
- [7] Kışlalıoğlu M, Berkes F, 2002. Ekoloji ve Çevre Bilimleri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s.321.
- [8] Örçen Güler İ, 2019. Çevresel Değerlendirme Tekniklerinin Gelişimi ve Türkiye’deki Uygulamaların Değerlendirilmesi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 4 (8):194-215.
- [9] Turan ES, Güner ED, 2017. Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirme Mevzuatındaki Değişimler. Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler Dergisi. 3(1): 39-47.
- [10] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi Mevzuatı https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/menu/ced-karar-1993-2020_22012021_20210122124803.pdf (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [11] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21489.pdf> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [12] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23028.pdf> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

- [13] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23785.pdf> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [14] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/24020.pdf> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [15] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020606.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [16] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031216.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [17] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041216.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [18] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/07/20080717-3.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [19] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110414-20-1.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [20] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110630-3.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [21] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131003-3.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [22] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141125-1.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [23] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160209-1.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

- [24] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/05/20170526-2.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [25] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180614-17.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [26] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mülga ÇED Yönetmelikleri, Çevre Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190708M1-17.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- [27] Dedeoğlu B, 2003. “Dünden Bugüne Avrupa Birliği”, 1.bs. Boyut Kitapları, Ekim 2003, s. 291.
- [28] Tekeli İ, 2001. Sürdürülebilirlik Kavramı Üzerinde İrdelemeler, Cevat Geray’a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2001, s.25.
- [29] Stephan J, Carys J, Paul S, Christopher W, 2007. Environmental impact assessment: Retrospect and prospect. *Environmental Impact Assessment Review* 27 (2007): 287–300.
- [30] Richard M, 2012. Environmental impact assessment: the state of the art. Department of Geography. University of Otago, Dunedin 9010, New Zealand. 30 (1): 5-14.

ÖZGEÇMİŞ

■■■■ yılında ■■■■'da doğdum. İlk ve Ortaokul öğrenimini ■■■■ Lise öğrenimini ■■■■'da gördüm. 2014 yılında Bitlis Eren Üniversitesi Çevre Mühendisliği bölümünü kazandım. 2018 yılında Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladım. Yabancı dilim İngilizce'dir.

Ensar Ömer ÇETİN

